

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

UNIVERZITET U SARAJEVU

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

ODSJEK: POLITOLOGIJA, MEĐUNARODNI ODNOSI I DIPLOMACIJA

**KULTURA DIJALOGA U BOSNI I HERCEGOVINI: POLITIČKI
KONTEKST UVAŽAVANJA RAZLIČITOSTI I DIJALOGA
KOMPROMISA**

-MASTER RAD-

Student:

Okanović Almin

Broj indexa: 1091/II-
PIR

Mentor:

Prof. Dr. Bakić Sarina

SADRŽAJ:

Sadržaj

UVOD.....	3
I. TEORIJSKOMETODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	4
1.1. Problem istraživanja.....	4
1.2. Predmet istraživanja	4
1.3. Teorijska osnova istraživanja	4
1.4. CILJEVI ISTRAŽIVANJA	5
1.4.1. Naučni (znanstveni) ciljevi istraživanja	5
2.1. SISTEM HIPOTEZA	5
2.1.1. Generalna hipoteza.....	5
2.1.2. Pomoćna hipoteza	5
2.1. VARIJABLE	6
2.1.1. Nezavisna varijabla.....	6
2.1.2. Zavisna varijabla.....	6
2.1. METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA.....	6
2.1.1. Metoda istraživanja.....	6
II. KONSTRUKCIJA DIJALOGA I NJEGOVA ULOGA.....	7
2.1. KULTURA DIJALOGA U SVIJETU	9
III. MULTIKULTURALNA DRUŠTVA I SPECIFIČNOST BOSANSKOHERCEGOVAČKOG KONTEKSTA	14
3.1. NARODI I SUVERENOST	17
3.2. DRŽAVNE I KULTUROLOŠKE GRANICE.....	20
3.3. LEGITIMNOST NA BALKANU.....	22
IV. KULTURA DIJALOGA U BOSNI I HERCEGOVINI	27
4.1. KULTURNI INTERAKCIJA KROZ UTEG PROŠLOSTI	27
4.2. EKONOMSKI ZASTOJ.....	32
4.3. KULTURNI NACIONALIZAM KAO PREPEKA KULTURNOM DIJALOGU	33
4.4. RAZLIČITI POGLEDI NA PATRIOTIZAM U BIH	41
V. ZAJEDNIČKA REALNOST.....	46
5.1. NEKA VIĐENJA IDENTITARNIH POLITIKA	46
5.2. DIJALOZI O „RAZLIČITIM ISTINAMA“.....	52
VI. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	67

UVOD

U svijetu gdje smo svi rođeni nejednaki i svakojaki sa mnoštvom različitosti ponekad nije dovoljna samo puka spoznaja o poznavanju drugačijeg i drugog mišljenja, kulture, nacije i sličnog, već i njihovo prihvatanje, uvažavanje i integraciju u društvo kao takve raznolikosti. Kao pokretač u ovakovom procesu uvažavanja i prihvatanja zasigurno se na samom vrhu i početku nalazi kultura dijaloga kao prva poveznica. Ono što će se kroz ovaj rad pokušati prikazati jeste svakako razbijanje loših predrasuda na različitosti kao kočnice svakom normalnom dijalogu, sam pronalazak uzroka neuvažavanja drugog ili drugačijeg ponajviše na teritoriju države Bosne i Hercegovine sa osvrtom na globalnu i sliku susjedstva, ali i pronalazak novih načina za održiv i zdrav dijalog kao i suživot ljudi na ovim prostorima. Prednost samog dijaloga koju on relativno brzo može postići prema koheziji društva svakako treba iskoristiti ponajviše u današnjem vremenu stalnih previranja i sve veće netrpeljivosti. Nadalje ono od čega se svakako ovaj rad neće moći odvojiti jeste osvrt da svi lideri pa čak i religijski, trebali bi u ogromnoj mjeri uvrstiti u svoje predstavljanje nacije ili vjere, odnosno vjernika, kulturu dijaloga u premošćivanju različitosti, gradeći zajedničke mostove suživota i tolerancije, sprečavajući novo eskaliranje sukoba i podižući zajedničku svijest koja će voditi ka zajedničkim principima i prosperitetu. Osim njih na velikom zadatku gradnje bosanskohercegovačkog društva sa boljim životnim uslovima svakako trebaju odigrati demokratski izabrani predstavnici naroda nudeći bolji ekonomski prosperitet ali i pravno reguliranu državu u kojoj će svaki stanovnik osjetiti sigurnost te biti podstaknut za učešćem u političkom aspektu života Bosne i Hercegovine ali i gradnji zdravog, kritički osviještenog civilnog društva.

I. TEORIJSKOMETODOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja jeste manjak kulture dijaloga u Bosni i Hercegovini kao prepreka pomirenju bosanskohercegovačkog društva, te pokretača političkog konteksta uvažavanja različitosti i dijaloga kompromisa, odnosno veliko prisustvo nekulture dijaloga iskazivajući prezir i mržnju prema drugom ili drugačijem naročito u političkom kontekstu.

1.2. Predmet istraživanja

Nakon mnogobrojnih sukoba na teritoriju Bosne i Hercegovine prouzrokujući jaku netrpeljivost među stanovništvom ali njenim liderima, sve zajedno ostavljalo je dojam o nemogućnosti zajedničkog života naroda u BiH. Obzirom na otežane uslove i manjak dijaloga među stanovništvom, kultura dijaloga kao predmet ovog istraživanja predstavlja pokretač boljeg zajedničkog života naroda u BiH koji su naseljavali ovaj prostor čineći ga konkurentim u svijetu davno prije nekih europskih ali i svjetskih sila.

1.3. Teorijska osnova istraživanja

Teorijska osnova istraživanja bazira se na analizi osnovnih pojmoveva usko vezanih za kulturu dijaloga ponajviše unutar same države. Podaci koji će biti prikupljeni pismenim izvorima odnosno teorijskim putem dat će doprinos kvalitetnijem suživotu naroda u Bosni i Hercegovini, sa ciljem jačanja same države i njenog prosperiteta na vanjskopolitičkom planu.

1.4. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

1.4.1. Naučni (znanstveni) ciljevi istraživanja

Naučni cilj rada aktualizacija teme koja će poslužiti i drugima i široj akademskoj zajednici i gdje će se ista primjenjivati u naučne svrhe. Osim toga, naučni cilj omogućit će da se pojma kulture dijaloga teorijski dalje istražuje.

1.4.2. Društveni (pragmatični) ciljevi istraživanja

Društveni cilj istraživanja jeste da se svi društveni akteri grupiraju oko ove teme, kako među stanovništvom također posebno među političkim akterima koji kreiraju domaću političku scenu (političke partije, premijeri, ministri, vladini dužnosnici, gradonačelnici, vijećnici i sl.)

2.1. SISTEM HIPOTEZA

Kako u svakom istraživanju tako i u ovom hipoteza kao smjesa istine, vjerovatnoće i neistine je pretpostavka ili tvrdnja o nekom fenomenu koja se može dokazati ili opovrgnuti.

2.1.1. Generalna hipoteza

GH₀: Kultura dijaloga u Bosni i Hercegovini nema adekvatnu praktičnu primjenu zbog različitih interesa unutar političkih elita koje šire granice etničkih podjela.

2.1.2. Pomoćna hipoteza

PH1: Predstavnici etnopolitike zbog vlastite koristi uvećavaju i produbljuju razlike u društvu te političke elite nisu spremne na ustupke i kompromise koje bi vodile zajedničkom prosperitetu.

PH2: Društvena stagnacija i permanentna politička kriza su rješive preko izgradnje civilnog društva.

2.1. VARIJABLE

2.1.1. Nezavisna varijabla

Faktori poput uvažavanja tuđeg mišljenja, vjerodostojni argumenti, davanje kritike, prihvatanje kritike, strpljenje, govor podrške sa svim onim što predstavlja drugog ili drugačije i sl., daju punu podlogu za razvitak kulture dijaloga.

2.1.2. Zavisna varijabla

Zastupljenost kulture dijaloga ovisi o spremnosti političkih aktera, medija ali i svih građana da uvažava različitosti u BiH.

2.1. METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA

2.1.1. Metoda istraživanja

Prilikom istraživanja koristit će se metoda analize sadržaja, deskriptivna metoda i metoda sinteze.

II. KONSTRUKCIJA DIJALOGA I NJEGOVA ULOGA

Kultura dijaloga sama po sebi nema tačno ujedinjenu definiciju po kojoj bi se jasno prepoznavala ali ono što su nam ostavili pojedini autori razlažući ova dva pojma kulturu i dijalog možemo prepoznati neku univerzalnu definiciju.

Riječ kultura koja potječe od latinske riječi *colere* što predstavlja njegovati nešto ili uzbogati smatra se prvom najširom znanstvenom definicijom koja uglavnom izražava značenja riječi, vjere, znanja, umjetnost, moral, zakone i običaje ali i duhovno značenje koje je danas nezaobilazno. Osim ovih kultura kao naziv je važna i u biologiji kao kultura bakterija ili kultura tkiva kao umjetni uzgoji bakterija ili tkiva. U arheologiji ona predstavlja jedan način života neke zajednice na određenom području, koji se prenosi daljnim naraštajima u koje je uključeno ponašanje, materijalne stvari, ideje, institucije, običaji i vjerovanja i dr.¹

Stoga kultura kao opširan pojam prožima se kroz mnogo sfera našeg života, određujući lijepe atribute naše okoline i zajednice. U mnoštvu različitosti definiranja pojma kulture te njenog značaja autori imaju različite pristupe od nastanka do bitnosti uloge kako pojedinca tako i društva.

Kultura kao entitet sui generis, prema teoretičaru Leslie Whiteu, gdje je kultura jedino objašnjiva samom sobom u čemu White smatra podređenim status čovjeka u odnosu na kulturu, Sarina Bakić u svojoj knjizi objašnjava kako se ovakvim pogledom zanemaruje međuzavisnost kako društva i kulture tako i odnos pojedinca i kulture. Bakić nadalje daje nam primjere kulture kao „konfiguraciju naučenog ponašanja i rezultata ponašanja“ prema Lintonu koji opisuje da su to, „komponente zajedničke članovima određenog društva, koje oni prenose sa generacije na generaciju“. Durkheimovo shvatanje interpretirano je kroz kolektivnu svijest kojoj sa svojim sastavnim elementima u svim oblastima kulture pojedinac biva izvršiocem prinudnog karaktera kolektivne svijesti, onu tvorevinu koja je nastala generacijskim procesima stvaranja pa je zbog toga shvaćena kao element objektivne prirode. Bitnost nastanka i definiranja za Baumana kultura nije sve ljudski proizvod već ona „određuje kako čovjek misli i kako shvata svoj svijet“. (Bakić, 2021: 20-23)

¹ Hrvatska enciklopedija: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34552>, datum pristupa: 10.07.2022

Posljedica širokog obima pogleda na različite definicije kulture u kojima svaki od njih ne sadrži istu zamisao potrebno je za njeno potpuno razumijevanje uzeti svaku od njih kao jedan neodvojiv dio raznolikosti kulture.

Zbog toga što se kultura ne može posmatrati kao isključiva tekovina jednog određenog društva prema riječima autorice Bakić, ona je dio strukture ličnosti, sadržaj unutrašnjeg života iste čiji opseg je mnog veći od integriranosti u strukture društvenog života gdje također ne možemo zaboraviti ulogu nastanka i sastavnog dijela u svakom pojedincu usmjeravajući njegov život. (Bakić, 2021: 33)

Dijalog koji potječe od grčke riječi *dijalogos* što znači razgovor, ima također više značenja od kojih najopćenitija jeste ta da je dijalog pregovor između dvije ili više skupina o nekom problemu kako bi se nesuglasice riješile. U filozofiji dijalog se sreće kod Sokrata a potom i kod sofista i Platona gdje on predstavlja vođenje razgovora radi prikaza problema i dolaska do njegovog rješenja. U književnosti on označava razmjenu riječi ili stajališta među sugovornicima u okviru različitih tekstova kako dramskog, pripovijednog tako i lirskog iskaza, te se često upotrebljava u polemičke i didaktičke svrhe.²

Obzirom na ovu važnost uloge dijaloga koju svaki pojedinac pa i grupa mora iskoristiti radi vlastitog cilja i napretka, on predstavlja važnu ulogu u demokratiji ali i diplomaciji kao glavnom aspektu razgovora i dogovora država upravo preko konstruktivnih dijaloga.

Kultura dijaloga u navođenju hrvatskog centra za kulturu dijaloga, nas podstiče da pokušamo razumjeti drugog ili drugačijeg, budi našu unutarnju empatiju prevazilazeći osobne barijere rasuđujući otvorenog uma i širokih vidika bez osuđivanja drugačijeg u zajedničkom životu gradeći ga u miru i harmoniji tako specifični i raznovrsni, gradeći interkulturno društvo.³

Recepција kulture dijaloga predstavlja bitan čin, odnosno prihvatanje same kulture kao takve specifične ali i dijaloga kao načina pronalaska kompromisa.

Obzirom da kulturu čini širok spektar ljudskog djelovanja, jedan od najvažnijih doprinosa u recepciji kulture prema autorici Bakić jeste određeno dokumentiranje nevidljivih,

² Hrvatska enciklopedija: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15101>, datum pristupa: 10.07.2022

³ Centar za kulturu dijaloga: <https://ccd.hr/kultura-dijaloga/>, datum pristupa: 11.07.22.

fragmentovanih i marginalnih taktika, te upravo upotreborom njih „simbolički prisvajaju svijet koji nije njihov“. (Bakić, 2021: 61-62)

U ovom pogledu sastavljene definicije kulture dijaloga predstavljaće snage za različite religije, kulture i nacije sa svojim pojedinostima gdje dijalog izgrađuje predanost i humanost te jača ljudsko bratstvo sve sa ulogom spoznavanja, uvažavanja, ali i proučavanje i gradnje zajedničke bezbjednosti u brojnim raznolikim društвima diljem svijeta.

2.1. KULTURA DIJALOGA U SVIJETU

Da bi kultura dijaloga došla u potpunosti do svog izražaja potrebno je imati potporu u cjelokupnom društvu. Kako navodi Lejla Turčilo u svom tekstu za jedan medij pod naslovom „Nema demokratije bez kulture dijaloga: Vrijeme u kojem uvreda postaje stilska figura“, kultura komunikacije nije pitanje verbalnog ukrašavanja demokratskog društva nego mora biti dio njegove suštine.⁴

Tamo gdje se riječi lako pretvaraju u djela i baš zbog toga moramo prema uvredljivim odnosom prema drugačijem imati nultu stopu tolerancije. Dakako ovo nije problem samo sa kojim se susreću postkonfliktna društva kao naše bosanskohercegovačko već i današnji predstavnici demokratskog uređenja među kojim je bio primjer republikanski predstavnik u Bijeloj kući ili slučaj u Velikoj Britaniji što ćemo vidjeti kasnije u tekstu.⁵

U Konvenciji o zaštiti ljudskih prava i fundamentalnih sloboda u članu 10⁶ jasno se navodi da:

1. „Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.“

⁴ Faktor.ba: <https://www.faktor.ba/vijest/nema-demokratije-bez-kulture-dijaloga-vrijeme-u-kojem-uvreda-postaje-stilska-figura-185699>, datum pristupa: 11.07.22

⁵ Faktor.ba: <https://www.faktor.ba/vijest/nema-demokratije-bez-kulture-dijaloga-vrijeme-u-kojem-uvreda-postaje-stilska-figura-185699>, datum pristupa: 11.07.22.

⁶ Izvor: McGonagle,T.,Zankova,B.,Lange,Y. (2009), „Živjeti zajedno“, str 11

2. „Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uslovima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprečavanje nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.“ (McGonagle, 2012: 11)

Član 17⁷ ECHR pod naslovom „Zabрана zloupotrebe prava“ koji navodi da: „Ništa u ovoj konvenciji ne može se tumačiti tako da podrazumijeva pravo bilo koje države, skupine ili osoba da se upuste u neku djelatnost ili izvrše neki čin koji je usmjeren na poništavanje bilo kojeg od navedenih prava i sloboda ili na njihovo ograničavanje u većoj mjeri od one koja je predviđena Konvencijom“, pomogao je u slučaju Norwood protiv Ujedinjenog Kraljevstva. Kako Europski sud za ljudska prava navodi organizator regionalnog ogranka Britanske nacionalne stranke, ekstremno desničarske, zalijepio je na prozor svog stana poster na kojem se vide tornjevi Svjetskog trgovačkog centra u plamenu, riječi „Izbacimo islam iz Britanije - zaštitimo britanski narod“ i znak zabrane preko simbola polumjeseca i zvijezde. Osuda britanskog pravosuđa kao primjer pravne države za ovakav slučaj prvobitno je odlučena prekršajem protiv javnog reda, te u međuvremenu Europski sud za ljudska prava se izjasnio i obrazložio zaključcima da presuda u njegovom slučaju ne krši član 10 ECHR, odnosno njegova prava, jer su riječi i slike na posteru ravne javnom napadu na sve muslimane u Ujedinjenom Kraljevstvu, te kako takav uopšten, žestok napad protiv jedne vjerske grupe koji povezuje čitavu grupu sa jednim teškim terorističkim činom, nije u skladu sa vrijednostima iskazanim i garantovanim Konvencijom, posebno tolerancijom, socijalnim mirom i nediskriminacijom. (McGonagle, 2012: 12-13)

Drugi primjer republikanskog predstavnika iz Bijele kuće, Donald Trump, koji je imao bezbroj diskriminatorskih i uvredljivih izjava dolazio je kao predstavnik najveće svjetske sile i samim tim predstavljao je jednu od najvećih modernih kultura današnjice ali u lošem tonu. Jedan od primjera jeste javno vrijeđanje okruga Baltimora njegovih predstavnika u kongresu „opisujući ih

⁷ Izvor: McGonagle,T.,Zankova,B.,Lange,Y. (2009), „Živjeti zajedno“, str 12

odvratnim mjestom zaraženo štakorima“ na čemu nije stao već je nastavio i sa napadima na poznatog crnačkog pastora Ala Sharptona optužujući ga da mrzi bijelce.⁸

Iz ovih primjera je očigledno da sve zemlje susreću sa određenim vidom manjka ili apsolutno nedostatka kulture dijaloga bez obzira na njihovo trenutno političko stanje, moć ili unutarnju homogenost. Ali daje li se mogućnost uspjeha u multietničkim demokracijama sa razvijenim etničkim razlikama?

Ono što navodi autor Damir Kapidžić u svom tekstu Multietnička Demokracija i mjerjenje etniciteta jeste da su autori sve do sredine dvadesetog stoljeća su bili više nego skeptični po uspjehu demokratije u takvim društvima, da bi se tek od sredine dvadesetog stoljeća stavovi polako mijenjali uzimajući kao primjere politike na manje demokratije kao što je slučaj sa etnički podijeljenim zemljama Švicarske i Belgije. Prema riječima autora u opisu multietničke demokracije označava državu u kojoj je politička sloboda jedne etničke grupe ograničena kolektivnim pravima drugih etničkih grupa. (Kapidžić, 2014: 27-29)

Što se tiče slobode izražavanja kako se navodi u tekstu „Živjeti zajedno“ ona uključuje

- individualno ispunjenje;
- Otkrivanje istine i izbjegavanje grešaka;
- Efektivna participacija u demokratskom društvu (argument iz demokratije);
- Nedostatak povjerenja u vlasti o pitanjima regulacije slobode izražavanja;
- Promoviranje tolerancije i razumijevanja i sprječavanje konfliktta. (McGonagle, 2012: 13)

Problem zatvorenosti kod populističkih društava je očigledan koji teži tu zatvorenost usmjeriti prema drugom i drugaćijem u nekom nepoznatom pravcu, što predstavlja samo jednu stranu zatvorenosti onu izvana, dok ona druga iznutra je vrlo malo spominjana. Populizam ima naviku zatvorenosti prema vlastitom društvu i njegovim institucijama, svako političko odlučivanje se u stvarnosti dešava van institucija, ali u ime naroda, kada biva sve samo ne u njihovo ime dobro, pa su takve institucije izgubile svoju ulogu i značaj. (Živanović, Radosavljević, 2022: 15)

⁸ Informativna katolička agencija: <https://ika.hkm.hr/crkva-u-svijetu/baltimore-nadbiskup-ozaloscen-izjavama-americkoga-predsjednika/>, datum pristupa: 09.09.23.

U slučajevima populističkog predstavljanja naroda, osim što su institucije izgubile na svom značaju bitna je i još jedna činjenica koja prati ovu a to jeste da politika gubi značaj kao javno pitanje svih nas, te postaje skriveni dogovor u kome se vrlo često dešavaju diskriminacije prema nekom narodu.

Europski sud za ljudska prava posebno pridodaje pažnju efektivnoj participaciji u demokratskom društvu odnosno „argument iz demokratije“. Dapače kako se navodi u tekstu posebnu potporu su pružili medijima i njihovom utjecaju u demokratskom društvu jer pomoću njihovih tehnologija ostvaruje se potencijal za veći nivo lične i grupne participacije, a sami mediji se uzimaju kao javnim nadzornim mehanizmom u demokratskom uređenju društva. Osim ovog podstiče se veća sloboda u novinarskoj praksi, odnosno sloboda u izvještavanju tema od javnog interesa, slobodi prezentacije i uređivanja, zaštiti izvora informacija i pravu intelektualnog vlasništva kao i zaštita od fizičkog nasilja i zastrašivanja i pljenidbe materijala. (McGonagle, 2012: 13-14)

U slučaju kršenja ovih prava, slučaj Özgür Gündem protiv Turske, Europski sud za ljudska prava kako navodi Tarlach Mcgonagle je potvrdio da je „istinsko, efektivno provođenje prava na slobodu izražavanja ne ovisi isključivo o dužnosti države da se ne upliće u rad medija, već može zahtijevati pozitivne zaštitne mjere, možda čak i u sferi odnosa među pojedincima.“ Također sud je zaključio da turske vlasti nisu ispunile svoju pozitivnu obavezu, jer molba koju je podnio vlasnik časopisa u tvrdnji da su bili meta napada i maltretiranja dovelo je do njegovog zatvaranja, a Turska nije zaštitila slobodu izražavanja ovog časopisa. U slučaju pluralističkih društava kojem je potrebno više slaganja oko različitih interesa većinske i manjinske grupe Europski sud za ljudska prava je naglasio: „Iako interesi pojedinaca u nekim slučajevima moraju biti podređeni interesima grupe, demokratija ne znači jednostavno da interesi većine moraju uvijek prevladati: neophodno je postići balans koji će omogućavati pravičan i prikladan tretman manjina i izbjegavati bilo kakve zloupotrebe od onih u dominantnom položaju.“ (Ibid: 15-17)

Ovdje se jasno vidi da je zalaganje za jednak i efektivno učestvovanje u javnoj sferi jedan od vodećih principa za zaštitu ljudskih prava u demokratskom uređenju država kako bi svaki pojedinac imao priliku dati svoj doprinos u jačanju zajednice. Iznošenjem različiti stavova i upoznavanjem različitih grupa stvara se mogućnost za većom interakcijom među njima što bi u konačnici pomoglo smanjenju sukoba.

U procesu suočavanja sa prošlosti potrebna je prema autoru S.Puhalo izgradnja odgovornog odnosa države pa i društva prema naslijedu ratnih zločina, gdje države poput Kanade sa dugom tradicijom vladavine prava i poštivanju ljudskih prava vrše izgradnju odgovornog odnosa prema zločinu u prošlosti preko državnih institucija, u ovom slučaju Komisija za istinu i pomirenje u Kanadi kreirana od strane Vlade Kanade i pripadnika autohtonog indijanskog stanovništva. (Puhalo, 2022: 19)

Osim ovoga u tekstu „Živjeti zajedno“ daje se značaj zaštiti ljudskog digniteta, gdje Europska konvencija o ljudskim pravima konkretno ne navodi ljudski dignitet kao posebno pravo niti daje jasnu definiciju, Europski sud za ljudska prava je ipak naveo da „tolerancija i poštivanje jednakog digniteta svih ljudi predstavlja osnove demokratskog, pluralističkog društva.“ Sud je u odredbi „Rasno motivirano nasilje“ označio kao poseban napad na ljudski dignitet te od vlasti država zahtijeva energičnu reakciju, kao i sa govorima mržnje koji prema njima može znatno uticati na ljudski dignitet, gdje je ubrojano i poricanje Holokausta što u konačnici vrijeda dignitet njegovih žrtava. Koristeći sve predhodno navedeno izvode se u tekstu dva rješenja Vijeća Europe po pitanju ovih problema a to su na prvom mjestu prevencija, zabrana i kažnjavanje određenih vrsta iskaza (kao što su podsticanje mržnje, rasističke izjave) i drugo promoviranje tolerancije, razumijevanja i dijaloga među grupama i kulturama. (McGonagle, 2012: 20-21)

Kako navodi Bissera Zankova u svom tekstu Dijalog, razumijevanje i društvena kohezija, interkulturni dijalog nije samo puka razmjena informacija i mišljenja, već on zahtijeva napore svih dijelova i sektora društva, a ovisi o pravičnoj primjeni vladavine zakona, poštivanja ljudskih prava. Faro deklaracija iz 2005. godine, o ovakovom stanovištu je prvi put više iznijela u javnost promovirajući model demokratske kulture, podupirući zakon i institucije aktivno uključujući civilno društvo osiguravajući raznolikost kao izvor uzajamnog obogaćivanja. Potpisnici na 50. godišnjici Europske konvencije o kulturi odnosno zamjenici ministara složili su se sa ovim stavovima promovirajući politički, interkulturni i interreligijski dijalog. Također 2008., na Konferenciji ministara kulture u Bakuu, usvojena je Deklaracija za promociju interkulturnog dijaloga, u kojoj se iznosi mišljenje da interkulturni dijalog zahtijeva učešće različitih strana uključujući javne vlasti, medije i civilno društvo kao i koherentnu međuigrnu između različitih sektora koji učestvuju u izgradnji politika. U izvještaju Venecijanske komisije navodi se da pokušaj balansa kojeg je i Parlamentarna skupština u Rezoluciji 1510 iz 2006. godine iznijela o

slobodi izražavanja i poštivanja vjerskih uvjerenja, pridonosi jačem interkulturalnom i interreligijskom dijalogu za mirnu koegzistenciju, ali uloga predhodno pomenutih sudova nije ta da pronađu taj balans, već je to ustvari zadatak cjelokupnog društva u diskusijama različitih skupina pa tako i vjernika i nevjernika. (Zankova, 2012: 24-26)

Vijeće Europe kao primjer zdravog načina kreiranja multikulturalnog dijaloga i kulture dijaloga te smanjenju diskriminacionog govora prvobitno u političkom nastupu ali i svim dijelovima civilnog društva je 2006. i 2007. napravila projekat 'Bijele knjige'. Ona je služila kao kompas državama kako da se nose sa svakodnevnim izazovima kulturne asimilacije, integracije u društvo, tolerancije te stvaranje međukulturalnog dijaloga. (Lončarić-Jelačić, 2011: 11-13)

III. MULTIKULTURALNA DRUŠTVA I SPECIFIČNOST BOSANSKOHERCEGOVAČKOG KONTEKSTA

Da bi u potpunosti shvatili današnju kulturu dijaloga u Bosni i Hercegovini potrebno je pozabaviti se sa različitim terminima i društvima, ali i sa našom bližom historijom koja svakako ima tu velikog utjecaja. U nastavku rada pokušat ću komparirati utjecaj međunarodne zajednice na demokratičnost sustava koji je nastajao u raspadu Jugoslavije, etničkim suparništvom te osnovnim načelima kojima se vodila tadašnja politika u svrhu građenja države Bosne i Hercegovine.

Multikulturalna društva kao multikulturalizam ili kulturni pluralizam imaju mnoštvo definicija koje su isprepletene u različnosti današnjih društava. Prema opisu Nermine Mujagić u tekstu *Kultura nacionalnih/etničkih previranja u BiH*-Od kulturnog pluraliteta do konstitucionalnog multikulturalizma definicija kojom se poslužila jeste ideja ili ideal o skladnom životu različitih etničkih grupa u okviru pluralističkog društva prema A. Semprini. Također multikulturalizam iz istih izvora u političkom određenju može označavati jasnu državnu politiku čiji su ciljevi podržavanje skladnih odnosa između države i etničkih manjina. Prema navođenju autorice jedan od vodeći kulturnih politika UNESCO-a u rješavanju problema zemalja Trećeg svijeta jeste kulturni pluralizam među glavnim odlikama, gdje možemo ubrojati i Bosnu i Hercegovinu sa problemima višestranačke demokratije u demokratskoj tranziciji. (Mujagić, 2012: 234-235)

Ivan Lovrenović multikulturalnost opisuje kao društveni koncept koji je u biti nastao na iskustvima Zapada u razdoblju laicizma i moderniteta, gdje se označava simultana prisutnost različitih, međusobno ne bliskih i nerazumljivih kako jezičkih tako i etničkih zajednica u istom državno-političkom okviru. (Lovrenović, Jergović 2010, 155.)

Da bi se bolje razumjela situacija u multikulturalnim ili pluralističkim društvima, potrebno je upoznati se sa različitim osnovama za takvo društvo gdje najveću ulogu svakako imaju etničke grupe sa različitim identitetima.

Identitet po shvatanju Tarika Haverića u knjizi Ethnos i demokratija, predstavlja „ono što mi jesmo, odakle smo i da preko njega kao pozadine izražavamo svoje ukuse, želje, mnijenja i težnje“. Ta množina „mi“ prema njegovom shvatanju se može vidjeti i kao jednina i kao množina u ovom identitarnom određenju, gdje iz liberalne perspektive vidimo da je identitet svakog pojedinca ono što ga čini jedinstvenim i nezamjenjivim, ali u jugoslavenskom smislu identitet kako objašnjava autor, se izjednačava sa pripadnošću nekoj skupini, te se ne podrazumijava u smislu da pojedinac sa nekim nešto dijeli već kao nešto zajedničko većem broju pojedinaca. (Haverić, 2006: 319-320.)

Definicijom Maxa Webera o etnicitetu kojom se poslužio Kapidžić da su „etničke grupe skupine ljudi unutar kojih postoji subjektivno uvjerenje u zajedničko porijeklo, sa fizičkim ili običajnim sličnostima ili povijesti kolonizacije“, otkriva različite komponente koje su nužne za njihovo funkcionisanje. Te komponente svakako su subjektivno uvjerenje kao prvo, zatim uvjerenje u zajedničko porijeklo, te posljednje formiranje te skupine bez obzira na objektivnu zasnovanost porijekla, odnosno bez obzira jesu li pripadnici povezani krvnim srodstvom ili ne. Različiti autori navode različite karakteristike koje čine etničke skupine od kojih niti jedna karakteristika ne isključuje drugu niti uključuju nužno sve stanovnike jedne države u istu skupinu, ali karakteristike kao što su religija, sekta, regija, jezik, klan, pleme, dijalekt ili drugi, su veoma lako prepoznatljive da se svi članovi mogu međusobno prepoznati. (Kapidžić, 2014: 29-30)

Poveznice preko kojih se stvaraju skupine i unije stvorene na zajedničkim karakteristikama većinom su posvećene kulturološkim očuvanjima ili ekonomskom prosperitetu. Ovakave i slične primjere možemo vidjeti svakodnevno u svijetu prvobitno možda najviše preko jezičkih skupina od kojih jednu čine latinske skupine koje govore romanske jezike i preko čega sa zajedničkim ciljevima i naporima pokušavaju očuvati kulturno nasljeđe ili primjer zemlje Benelux koje su

prvobitno stvorile uniju triju zemalja Belgije, Nizozemske i Luksemburga da bi kasnije bile jedan od glavnih uzroka stvaranju Europske unije.

Opisujući balkanski etnički format Vlaisavljević se poslužio različitim teorijama gdje u prvoj kao najzastupljenije smatra rukovodeći ideal etničke domovine odnosno teritorij pripadanja, zatim označava ih kao zajednice vertikalno-demotične prije nego lateralno-aristokratske zbog njihove sposobnosti da pokrenu na moćne osjećaje privrženosti i samožrtvovanja u ime zajednice, a zatim i kao granične etnije čija je pozicija djelomično geopolitička, i djelimično strateško-ekonomska zbog teških geopolitičkih položaja koji ih navode na stalnu narodnu mobilizaciju i vojno angažovanje. Također označava ih kao apstraktnu osu oko koje se kolektivno sopstvo, koje se neprestano preobražava, okreće. (Vlaisavljević, 2009: 7-16.)

Da li se problem sa etničkim suparništvom i nacionalnim određenjem u jednoj državi može iskoristiti za jače koegzistiranje istih, neutralizirajući pitanje na otcjepljenje iz matice pitanje je koje daje mnogo varijacija u odgovorima. U slučaju Jugoslavije kako smo upoznati iz historije smo vidjeli da je preovladala sila za nacionalnim samopredjeljenjem nad suživotom u krhotinama nekad funkcionalne komunističke zajednice u novokomponovanoj tiranskoj zajednici na čelu sa ratnim zločincima, usprkos prinudama sile i raznim prijetnjama koje su se na veliku žalost svih nas nekima ostvarile.

Prema shvatanju Jurgena Habermansa u knjizi Tarika Haverića koji nacionalno samoodređenje smatra navodnim kolektivnim pravom a to pravo ima jedinstven cilj u smislu ostvarenja jednakosti građanskih prava, također navodi kako se separatizam sjevernoameričkih kolonija različito shvatao u doba Engleske u 18. stoljeću. Naime otcjepljenje kolonija je bilo prihvatljivo u nekom smislu dok otcjepljenje Konfederacije u potpunosti nije, što je u biti bilo ozbiljno kršenje prava čovjeka. (Haverić, 2006: 316.)

Ovakvo viđenje mogućnosti na mirni razlaz u Jugoslaviji taj postupak nije imao priliku ni da pokuša zaživjeti. Teritorijalni etnonacionalizam je preovladao i utišao sve razumne solucije mirnog razlaza i unio novi strah za preživljavanje etničkih manjina.

Ovaj vid preživljavanja Tarik Haverić u svojoj knjizi naziva etnokratijom, odnosno odnos u raspadnutoj Jugoslaviji gdje se ne posvećuje samo preživljavanju i napretku jedne etničke skupine već i „vođenje aktivne politike suzbijanja drugih skupina, kao i individualnih identiteta“.

Viđenje multikulturalnog političkog društva u bosanskom slučaju nije od velikog značaja jer kako navodi autor Bosna se susreće sa više identitarnih zajednica a svaka od tih zajednica nastoji uspostaviti se kao država na štetu ostalih zajednica i država, gdje građanski status zaslužuju samo njihovi članovi. Ostali autori, naročito strani, uzimaju kao primjere zajednice odnosno već uspostavljene države kojima su članovi kulturno heterogeni uživajući građanski status sa jednim zadatkom uređivanje politike na najbolji način unapređujući načelo jednakog dostojanstva. Etnokratije su nastale iz potrebe da se udovolji zapadnim demokratijama u procesu konsolidacije stanovništva rukovodeći se liberalnim načelima političke pravde, ali koja su se kasnije i nepotpunom i nespretnom primjenom ovih načela na bosanski slučaj zastranila u neki drugi smjer. (Haverić, 2006: 318-319.)

Kako navodi Amartya Sen identitet može ubiti nekontrolirano, jer upravo taj identitet preko kojeg se veže pripadnost jednoj skupini u drugim slučajevima daje percepciju udaljenosti i neslaganja s drugim. Lakovjernim ljudima vješti majstori terora raspiruju nasilje nametanjem jedinstvenih i ratobornih identiteta. (Sen, 2001: 21) Upravo sa tim ljudima koji brzopleto bez promišljanja uzimaju takve identitete kao konačne, je u stvarnosti moguće lako kontrolirati. A ne mora biti tako, jer svijest o identitetu može nam donijeti priliku sa ljepšim odnosima prema komšijama, sugrađanima pa i članovima iste etno-religijske skupine, napuštajući egocentrični stav.

3.1.NARODI I SUVERENOST

Iako se prema teorijama različitih autora prve nacije nazivaju političkim odnosno građanskim, a druge kulturnim ili organskim u Kiplingovoj teoriji o narodima i nacijama kao posebno odvojene i različite pojmove, nacije označava kao ljudske skupine koje su politički organizirane u države, te da one nisu vječne odnosno da su u potpunoj zavisnosti od njihovih naroda, tih skupina ljudi, kojima se ne pridodaje prethodna organska homogenost. Ovakvo viđenje je sklono formiranju nacija na tlu Europe u zapadnim i sjevernim krajevima, sa postojećim teritorijalnim državama, dok nacije u srednjoj i istočnoj Europi kako ih označava kao zakašnjele nacije, među kojima su najpoznatije Njemačka i Italija a gdje kasnije možemo vidjeti i države nastale raspadom Jugoslavije, su se razvijale preko prethodno pobuđene nacionalne svijesti, širene uz pomoć

propagande. Prema shvatanjima različitih autora pa i OUN-a u savremenom međunarodnom pravu narodi se shvataju kao „sastavnice jedinstvene nacije koje moderni ustavi priznaju i potvrđuju, dajući im status bilo u okviru unitarne države bilo unutar federalne strukture“. Također prema Kiplingu mnoštvo značenja riječi narod je pokušao predstaviti kao:

- Narod ustavnog prava, sastavnica nacije to jest izraz podnacionalnih političkih zajednica;
- Narod međunarodnog prava, neka vrsta riječi kameleona čiji se smisao mijenja u funkciji okruženja;
- Narod-ethnos, skup pojedinaca kojima je zajednički određen broj civilizacijskih značajki: jezik, kultura, povijest i dr.;
- Narod-demos, cjelina jednakopravnih građana;
- Narod-stanovništvo, ljudski sadržaj države. (Haverić, 2006: 229-231)

Ovakvo prvo viđenje pojma naroda iako se smatra zastarjelim i nefunkcionalnim, jer većina država koje su bile sastavljene sa podnacionalnim političkim zajednicama su nestale kao Jugoslavija, olakšao im je pristup da steknu svoju državnu samostalnost, u potpunosti nije tako jer da bi se smirila situacija u nekoj državi priznavanjem ovih podnacionalnih jedinica može također prekinuti raspad neke od država, kao što je slučaj sa kosovskim Albancima koji žele svoju samostalnost upravo iz razloga što nemaju status naroda već nacionalne manjine. Dapače na Balkanu narod i nacija ne podrazumijeva sve građane kao državljanе, već preko državljanstva se ostvaruje veza sa suverenom državom, gdje je nacija viđena isključivo kako u trećoj tačci se naznačuje organsku zajednicu preko porijekla, jezika, krvi, prošlosti i dr. i sa tim se izjednačuje sa etničkim narodima. Nakon rasprada Jugoslavije se vidjelo upravo ova situacija, gdje je bio slučaj da ako neki dijelovi druge države u kojima se narod označava kao druga etnička skupina ne pripadajući toj državi u cilju takozvanog oslobođanja te skupine se krenulo na prisvajanje silom koje je na kraju izazvalo krvoproljeće.

U korist rješavanja ovakve zapletene situacije Haverić nam nudi objašnjenje u kojem individualna prava treba dovesti u vezu sa suverenošću država, pravom naroda i predstavničkom vladavinom, u stilu hijerarhizacije političkih vrijednosti sa prethodno poznatim pojmovima suverenosti i pojma države. Da bi neka skupina ostvarila suverenost autor navodi da mora nešto uložiti, uglavnom živote, jer kako navodi sila upravlja svjetom historijske politike. Ali također

postoji toliko suverenih država koje su obuhvatile više kulturnih različitih etnija stvarajući homogenost nacije. Traženje suverenosti jednog etnosa ne može se izjednačiti sa narodnom suverenošću, te se na njoj ne bi trebalo ni zasnovati, gdje samo suverenost demosa kao demokratija se može uzeti kao umski i poželjna. Stvoreni međunarodni sistem je također bilo djelo suverenih država u cilju održavanja i zaštite njihove vlastite suverenosti, gdje je imperativno bilo poštivanje suverenosti tih država sa ciljem izbjegavanja izravnih vojnih sukoba, što se kasnije smanjilo u vidu ekonomskih zavisnosti gdje se suverenost i samoodrživost smanjila. U ovom kontekstu zajedno sa autorom trebamo se zapitati da li unapređujemo pravdu tako što dodjeljujemo države nacijama za koje postoji vjerovatnoća da će se smanjiti slobodu vlastitih etničkih i religijskih manjina, pa čak i progoniti. Suverenost predstavlja realni predikat, priznanja odnosno voljni čin. (Haverić, 2006: 243-258.)

U prvu formu socijalizacije danas ubraja se također i kao velika prijetnja miru, socijalizaciju kroz davno umrle pretke, gdje se traži konačna sreća etničkih grupa. U ovom procesu bitna činjenica jeste socijalizacija odraslih koja većinom to izvršava preko suočavanja sa iskustvima onih najbližih, dakle njihovi preci koji i sami su podložni socijalizaciji. Preci preko baštinjenja kulture vrše socijalizaciju za vlastito ime predaka, te se u etnosocijalizaciji uvijek traži onaj na koga će se većina ugledati izdignut iz mase držeći govor. U konačnici što je stariji predak to je više cijenjen u etnosocijalizaciji, gdje ime tog pretka briše historijski prostor između koljena te etničke grupe te njegovo ime preobražava se u ime svih njih. U suprotnosti druga osoba sa drugim imenom i drugaćijim jezikom reprezentuje drugu skupinu, gdje ovo u biti pravi jasnu razliku i jazove u društвima. Sa saznanjem imena u etnokulturama istodobno se susrećemo sa činom da o nekom ili nečem već dosta toga znamo, o precima koje susrećemo kroz historijske priče i ono što nam je ostavljeno u naslijeđe, pa čak i govor koji se drži pred tim skupinama govori se u njihovo ime. Sa ovakvim obrascima življenja gdje je sve podređeno tradicionalnom načinu življenja te njenom regeneriranju iznova i konstantnom podsvjesnom pitanju šta bi naš predak rekao na određene stavove, Vlaisavljević naziva fitoceneze koje granice groblja briše te već umrle pretke oživljavaju preko njihovih imena. Svaka etnopolitika je vođena kroz kult mrtvih preko čega se u konačnici vodi i demografska politika u svrhu življenja njihovog imena, pa se i takva politika na kraju izvodi u politiku rata da bi iskoristila svoj puni potencijal. Sa ciljem punog poštovanja imena predaka se gleda pravo poštovanje društva za kojeg su subjekti tih etnonacionalnih grupa trebali biti spremni na vlastite ustupke pa čak i smrt. Socijalizam koji

je nastao nakon socijalizma u vidu etnicizma privlači nas da smo uvijek dužni prema onom što nam je naš predak ostavio, što je sve u biti zasnovano na fundamentalnoj geopolitici jer naš dug je da vlastita imena koja su i prije bila na istom tlu sačuvamo u tradiciji kojoj tako gledajući pripada te da se dostojanstveno odbrani i sačuva od zaborava. U svjetlu oplemenjivanja tradicije i imena koje su nam naši preci ostavili niko nije bolji od malih naroda kako ih Vlaisavljević naziva, jer su pod stalnim pritiskom vlastitog nestanka i ratova iskorjenjivanja, te takvo ime predaka predstavlja za njih jednu svetinju sjemena i ploda, gdje se u ovakovom pogledu kultura može vidjeti kao oblik agrikulture, brige za vlastitim sjemenom, odnosno imenom. (Vlaisavljević, 2009: 66-78.)

3.2. DRŽAVNE I KULTUROLOŠKE GRANICE

Predmoderni pojam države iz shvatanja Haverića ne odaje i ne omogućuje nam da izvedemo sud o tome kakva država treba da bude, kako da ta cjelina osoba izgleda koje se sastaju uređujući zajednički život legitimnim načinom uz pomoć pozitivnog prava, ali moderni pojam daje na značaju da ta država treba da bude ustavna odnosno da državna vlast treba da bude kvalitativno određena. Ali i moderni pojam države daje određene teorijske greške jer vjerovati da se moderni pojam države daje normativnom tumačenju iz kojeg pravo na nacionalno samoodređenje daje odgovor kako bi se trebala sastaviti ta skupina, koji bi prostor trebala zauzimati, a još manje se normativno shvatanje podudara sa pojmovima granice, gdje moderna granica predstavlja crtu koja odvaja teritorijalna prostranstva na kojima se vrše dvije različite suverene vlasti. Uzimajući ovakvu viziju balkanske vođe su se vodile konstatacijom pravednih granica država, a pravda ne ulazi u odrednice suverenosti, te se ne može ispitati ta kategorija pravde jer je potrebno prvobitno raspoznati cijelu političku kartu svijeta i saznati one koje su pravedne ako ih uopće postoji. Ono što se navodi kao pravedna granica jeste one koje unutar kojih se nalazi sve teritorije koje naseljavaju neke etnije stvarajući suverenu državu, ali i one su nepravedne u pogledu nepredvidivog toka historije ako su neke dijelove te etnije ostavile izvan granica njezine države. Smisao termina vještačke granice se nakon ovoga upotpunjuje jer država nije ta koja je dana niti tlom, rasom ili nekim drugim elementom, već je ona iskovana odnosno vještačka tvorevina kao i svi njeni elementi gdje spada i granica. Stupanjem na scenu nacionalizma ova

slika se mijenja gdje normativna nemoć izlazi na vidjelo koristeći se izvan polja međunarodnog javnog prava, te mu vraća značenje u svakodnevnom govoru pa čak se ide i dalje od granica država na granice naroda. Sa stajališta etnosa u izgradnji političke jedinice neodvojivo je da će voditi jednom dijelu društvenog i političkog dijeljenja, jer granice naroda koje se ne podudaraju sa granicama države će prouzrokovati neki vid pobune radi promjene njihove geometrije. Kulturna homogenost kao polazna tačka je i cilj svakog političkog udruživanja u korist priključivanja već viđenih svojim teritorijem i stanovništvom sa posljedicama prisilne homogenizacije, progona, likvidacije heterogenih elemenata i dr. Danas usprkos načelnoj nezavisnosti, svaka od tih političkih jedinica ne bi mogla funkcionirati kao država bez priznanja od strane zapadnih sila ili demokratija kako im je prikladnije, pravog suverena, gdje je suveren instanca kojoj se upućuje zahtjev a predmet potraživanja je u biti međunarodno priznanje. Ovdje se govori o pseudo suverenostima sa viđenjem da neke vlasti imaju dozvolu vršenja te vlasti na određenom prostoru odnosno teritoriju ali pod uslovom da se priznaju pravila ko ima da dodjeljuje moć tih priznanja, odnosno zapadne demokratije. (Haverić, 2006: 262-269.)

Nestankom socijalizma u kojoj je religija bila svedena na margine svakodnevnog političkog života, u novom dobu se ista religija preko postkomunističkog društva kroz etnizaciju društva dovela u politički život, te je upravo zbog ovoga kako navodi Vlaisavljević došlo do metamorfoze u konstituciji lokalnih etničkih identiteta. U novoj konstituciji etno-religiozni ili etnički identitet se poistovjetio sa nacionalnim identitetom, koji su nacionalizirani posebno svaki za sebe, pa se može zaključiti da je i prije toga u srži svaki od njih bio etnički identifikovan jer od rastakanja jugoslavenskog identiteta nije ostala ta snaga koja bi ih ponovo povezala u jedan identitet već su prevagnule nekad federativne cjeline usprkos jakim prednostima za ostanak u jedinstvenom identitetu. Usprkos saznanjima da je možda tada političko stajalište bilo mnogo bitnije u odnosu na religijsko, etničko nije izgubilo na značaju jer je politika preuzeila ulogu u nedostatku jedinstvene religije, tada komunistička ideologija. Ona slabost koja je nadvladala socijalističko uređenje bivše Jugoslavije jeste građanska koncepcija nacija u kojoj su postojale dvije historije na jednoj sradi oni vođeni komunističkom partijom i druga strana sa južnoslavenskim jedinstvom. U današnjem modernom demokratskom društvu ideologije ravnopravnih i jednakih građana nije u potpunosti zaživjela jer je nedostajala u fazi prijelaza sa jednog na drugi režim prikladna modernizacija građanstva. Modernizacija koja je nastupila neminovno o spremnosti države etnička supstanca kada je bilo potrebno da se povuče iz

političkog života u rađanju i napretku građanstva je ostala na političkoj sceni te narod nije imao priliku za svojim razvojem usprkos svim industrijalizacijama. U pravom pogledu multietničnosti koju smo prethodno pokazali u radu, Jugoslavija nije imala gdje su etničke duboko usađene identitetne razlike završavale u vidu interetničkog jedinstva koje je trebalo predstavljati snagu multietničnosti koja bi završila u makroetniji. U nedostatku ovog jedinstva preko političke konstrukcije i poznate krilatice Tita „bratstvo i jedinstvo“ pokušalo se ujediniti ono ilirsko davno razbijeno bratstvo, a političkim intervencijama se pokušao razbiti etnički kolektivizam. (Vlaisavljević 2009: 79-90.)

U vidu nekadašnjeg kolektivnog tijela kojeg je predstavljalo poznatu odredbu u bivšim režimima, danas se nije izbrisala već je to isto tijelo preraslo u nacije i njene interese u pravom smislu. Razlika koja demokratsko uređenje razlikuje u najvećoj mjeri od komunizma jeste u pogledu moći koja za komunizam znači moć vladara do smrti koja kasnije biva prazna, dok u novom dobu to predstavljanje moći ne ovisi više o tijelu već se dopunjava smrtnicima koji dolaze na pozicije moći svojim lukavstvom. Pogledom prema nedovršenim demokratijama i raznih sukoba nakon pada nekog režima, komunizam i dalje ostavlja duboke utiske u rješavanju društvenih razlika, gdje su se u tom režimu sve urbanizacije, sukobi i podjele iskorištavale kao materijal za reintegraciju društva, gdje se isti danas i dalje vidi kao određeni način borbe sa modernim načinima života pa čak i sa pogledom na radničke klase i vladavine naroda. Jedan od strahova koji prethodi današnjoj modernoj reintegraciji društva jeste strah tradicionalnih društava i gubitka njihovih vrijednosti. (Ibid. 131-136.)

Da bi određeno društvo pristalo na mirni način dogovora i suživota sa drugim narodom potrebno je njegovanje vlastitih identiteta i kultura ali sa poštivanjem tuđih vrijednosti, te bi sa ovakvim stavom jedino onda moglo doći do izražaja sve vrijednosti jednog društva koje ne bi imalo potrebu degradacije drugog ili drugačijeg umanjujući historijsko kulturološki značaj prikazujući vlastiti identitet kao jedini istinski.

3.3.LEGITIMNOST NA BALKANU

U pogledu legitimnosti dalje u radu će se pozabaviti načinima rastakanja bivše države SFR Jugoslavije sa predmetom legitimnosti na rješavanje jugoslavenske i bosanske krize u novim državama. U raspadu Jugoslavije pitanja koja je Srbija postavila Arbitražnoj komisiji trebala su utvrditi koja od republika treba da čini ili bude priznata kao država i u kojem pogledu treba da budu povučene granice.

1. Pitanje: „Da li srpsko stanovništvo Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kao pripadnici jedne od jugoslovenskih konstitutivnih nacija, uživa pravo na samoodređenje?“ (Haverić, 2006: 281.)

Prakse UN-a i međunarodne zajednice u kojem pravo naroda da raspolaže sobom primjenjuju u tri slučaja kao što su kolonijalna dominacija, režim aparthejda ili strana okupacija, gdje Jugoslavija sa svojim republikama nije se nalazila niti u jednom od slučajeva, ali je Komisija u ovom slučaju bila vrlo jasna da pravo na samoodređenje ne može dovesti do promjene granica koje su postojale u trenutku stjecanja nezavisnosti, što nije bilo u korist Srbije jer se granice trebaju poklapati sa administrativnim granicama koje je utvrdila administrativna sila. Komisija nadalje objašnjava da bi Srbima u drugim republikama trebalo dati priznanje nacionalne manjine u kojima bi uživali sva manjiska prava priznatim važećim međunarodnim konvencijama. (Ibid: 281-282.)

Ovakav odgovor Komisije Srbima nije odgovarao jer je umanjivao mogućnost aktivnog političkog kontroliranja na određenim područjima kojima su bili manjinski naseljeni, te bi ujedno sa ovakvim činjenicama izgubili veliki dio teritorije, u kojoj su ranije politički imale veći utjecaj u okviru političkih partija i sistemom, te izgubile svaku raniju korist.

2. Pitanje: „Mogu li se unutrašnje crte razgranišenja između Hrvatske i Srbije s jedne a Bosne i Hercegovine s druge strane smatrati granicama sa stanovišta međunarodnog javnog prava?“ (Ibid: 283.)

U pogledu međunarodnog javnog prava granice između poddržavnih entiteta nisu u njihovoj nadležnosti, ali kada ti entiteti steknu nezavisnosti i ispunе obaveze u skladu sa tim tada postaju granice sa stanovišta međunarodnog javnog prava, pa se stoga navodi problem stjecanja tih

prava. Međunarodna zajednica sa Komisijom je u svom mišljenju dala odgovor u pogledu prava na samoodređenje ali unutar crta razdvajanja koje je nametnula administrativna sila, osima ako ne dođe do drugačijeg sporazuma. Komisiji u ovom pogledu je pomogao ustav SFRJ iz 1974. godine gdje se navodi da se granice među republikama ne mogu mijenjati bez njihove obostrane saglasnosti. Ovakva situacija je srpsku stranu, s obzirom na nonšalantno pristup Komisije u pogledu posljedica na ove države, doveo do bržeg zaključka da silom ostvari ono što nije putem prava. Slovenija koja je povela ovu priču o nezavisnosti u očima međunarodne zajednice bila je prihvatljiva jer se predstavila kao projekat širenja načela liberalne demokratije u suprotnosti načela etničkog naroda na samoodređenje kako je to viđeno na drugom planu. (Ibid: 283-285.)

Propaganda koja se tada iz ovakvih razloga uskraćenosti pravednosti ali i teritorijalnoj uskraćenosti širila jeste međunarodne zavjere sve na štetu srpskog naroda, pa se iz tog razloga homogenizacija tog izigranog naroda dešavala mnogo lakše nego što bi inače sa projektom oživljavanja Velike Srbije. Neupućenost Komisije u stvarnu napetost situacije na ovom području sigurno je dala podsticaj za bržim početkom agresije na BiH.

Zemlje istočne Europe padom kapitalizma susretale su se sa jednim oblikom tranzicije društva iz autoritarnog društva sa transformacijom tržišne privrede koja se u potpunosti ne može izjednačiti sa demokratizacijom jer oblik vladavine nije težio idealu liberalne demokratije. U pogledu tranzicije u koja se upustila tada Jugoslavija danas je označeno kao razdoblje katastrofe koje u procesu tranzicije moguće dogoditi. Greška koja je prethodila pogrešnom izboru vlasti na Balkanu jeste ta što su zapadne demokratije pokušale da uspostave demokratiju bez demosa, jer su htjele izbjegći nezgodu koju predstavlja nereprezentativnost vlasti u bivšim socijalističkim zemljama. Prihatile su rukovodioce triju stranaka kao predstavnike triju etničkih zajednica, te tako od etnija načinile jedine subjekte političkog odlučivanja, a njihove rukovodice svojim sagovornicima. Ovakva situacija navela je da oni budu jedini predstavnici bosanskog stanovništva dobijajući autoritativnu i međunarodnu potvrdu, potiskujući bilo koji drugi oblik političkog organiziranja, činile su se kao jedini pravi akteri. Time je ovaj čin izopaočio situaciju u bosanskom slučaju jer se demokratija svela samo na predstavljanje i svođenje predstavljanja na te etničke skupine, što se kasnije izvodi zaključak da jedino dogovor tih triju strana koje samo njih zadovoljava bez obzira na posljedice u materijalnoj dimenziji tih odluka jest demokratsko rješenje. (Ibid: 286-294.)

Kao još bolji primjer neupućenosti u realnu sliku u BiH međunarodna zajednica je pokazala tokom sklapanja mirovnih sporazuma preko kojih su pokušavali istaći kao konačno rješenje dogovor triju strana u poslijeratnom razdoblju, onih strana koje su međusobno započele sukob ne vidjevši u tom budući problem neslaganja oko bilo kojeg političkog rješenja.

Društva koja su usmjereni na zaštitu individualnih prava mogu osigurati i vršenje kolektivnih prava bez opasnosti da se raspadnu, što nije bio slučaj u Jugoslaviji, jer u odnosu na ostale zemlje socialističkog bloka status nacionalnih manjina odnosno službeno nazvanih narodnostima je prednjačio u odnosu na ostale socialističke zemlje od visokog obrazovanja na manjinskim jezicima do televizijskih kanala. Ali upravo na putu tranzicije Jugoslavija nije izrazila volju kao ostale zemlje u vidu transformacije političkog i ekonomskog sistema, te nije dopuštala uspostavljanje demokratskih ustanova i struktura za koegzistenciju različitih kulturnih zajednica unutar iste političke zajednice, odnosno stranka na vlasti i armija koju je kontrolirala su se protivile toj transformaciji i uspostavljanju. Problem je bio jasan kako je autor nazvao integralnim teritorijalnim nacionalizmom, u kojoj se svaka država treba stvoriti kao država jednog etničkog naroda u kojoj svi treba da žive, dakle bez manjina, što se prepoznaje čak i u njemačkom nacional-socializmu, gdje se u konačnici prava naroda i prava manjina uzajamno isključuju. (Ibid: 296-303.)

Diskriminacija i eventualna segregacija na političkom i vjerskom tlu koja se mogla uočiti prije samog početka potpisivanja mirovnog procesa u kome život manjina nije video svoju priliku, za predstavnike međunarodne zajednice koje su vodile mirovne procese nije predstavljalo uočljiv problem, te stanje koje se trebalo urediti bolje na političkom planu normalnog funkcionisanja države Bosne i Hercegovine urađen je polovično, u kome su elite preko svakog konstitutivnog naroda najviše profitirale.

Bosna i Hercegovina danas se ne razlikuje mnogo od lokalizirane i privremeno smirene političke nepogode kako objašnjava Ivan Lovrenović, gdje prevladava društvena stagnacija i permanentna politička kriza. Ovakvo stanje popraćeno je statusom quo, odnosno odbijanjem na reformske projekte i procese promjena koji brzo umiru ostvarujući deprimirajuće stanje u mjestu u svim aspektima života kako političkom, tako i kulturnom, ekonomskom, a tako i problem sa međunacionalnim odnosima. Prema Lovrenoviću ovakva situacija ostaje predugo te se već pretvara u životni modus, jer se ne predviđaju određene promjene koje bi se trebale desiti, već u

svakom novom izbornom procesu je u vidu očuvanje statusa quo i odlaganje promjena koje na vlasti zadržavaju određene partije kako ih Lovrenović naziva političko-interesnih oligarhija, ali ni mudrost međunarodne zajednice sa BiH nije ništa drugo do održavanja statusa quo u nedostatku naprednijih vizija i planova. (Lovrenović, Jergović, 2010: 149-151)

Kako smo već spomenuli sporazum koji je potpisana nazvana Daytonski mirovni sporazum po mjestu potpisa, i koji se provodi do danas predstavlja kočnicu u napretku države i društva u cjelini zbog različitosti podjele zemlje. Lovrenović je tu podjelu vidio u trima dijelovima, prema teritorijalnom, političkom i administrativnom principu podjele, ali i drugu vrstu podjele na domaće i međunarodne političke strukture. Ovakva podjela koju je nazvao smjesom disparatnih elemenata i kompromisa, jedna država na dva entiteta, distrikt Brčko i tri konstitutivna naroda, jeste ishod jednokratne pragmatične svrhe koja u konkretno trenutku trebala da zaustavi rat, tjerajući sve strane na ustupke bez poraženih. U stvaranju entiteta stvorene su još veće razlike pogotovo u političkom smislu gdje je republika Srpska kao manji entitet konstruiran kao centralizirana etnička srpska država što se na kraju vidi kroz sve aspekte društvenog i kulturnog života sa otvorenom diskriminacijom prema nesrpskom i nepravoslavnim, dok je Federacija sa deset kantona je ostala nerazjašnjena da li ona predstavlja bošnjačko-hrvatsku federaciju ili federaciju kantona. Na drugoj strani utjecaj međunarodne zajednice onemogućuje puni razvoj i osamostaljene odnosno da razvije onu odgovornost za državu da svojim postupcima kreira sliku i priliku kako u njoj tako i o njoj, te se iz toga izvodi zaključak da čak ni međunarodna zajednica kao jedini smišljen plan ima taj da državu Bosnu i Hercegovinu drži u neizvjesnosti i stagnaciji. Taj nerazrješiv čvor kako ga opisuje Lovrenović vidi se u paradoksu da svi dogovori trebaju biti u vezi sa trima narodima kako je već općeprihvaćeno u etnopolitičkoj formuli, dok su ti dogovori na drugoj strani potpuno neuskladivi i nepomirljivi vodi stanju kakvom smo već dali dijagnozu. Svi akteri i strani i domaći daju vrlo jednostavnu izjavu da su za svako rješenje u Bosni i Hercegovini koje se dogovore tri naroda, ali koja ne vodi nikakvom napretku jer su svjesni da su dogovori vrlo rijetki. Jedino u čemu su složni ova tri naroda jeste da BiH kao država ima smisla ako će se nacionalni identitet moći konzumirati u apsolutnoj mjeri, što bi u biti predstavljalo mononacionalnu državu, pa se čak da naslutiti i u tome da ovu nejasnoću, neizvjesnost, stagnaciju žele da učine sve više održivom u totalnoj suprotnosti razvijanju neke opće koristi. (Ibid, 151-154.)

Da bi se okončalo krvoproljeće, genocid, rat, mržnja bar na kratko vrijeme stvoren je sporazum uz pomoć međunarodne zajednice koji je riješio trenutni problem oružanog sukoba, ali koji je ostavio kasnije trajne posljedice na učinak i razvoj Bosne i Hercegovine kao države, društva, ali i kulture. Kako se društvo kasnije razvijalo pokušat će prikazati u nastavku teksta kroz različita viđenja društveno-etičke rekoncilijacije.

IV. KULTURA DIJALOGA U BOSNI I HERCEGOVINI

4.1. KULTURNA INTERAKCIJA KROZ UTEG PROŠLOSTI

Kada smo objasnili malo više situaciju koja je skrojila Bosnu i Hercegovinu te dovela u stanje manjka kulture dijaloga, dalje ćemo se malo više bazirati na samu sliku Bosne i Hercegovine i važnosti koje također utiču na odnose u našoj državi.

Multikulturalnost u BiH se vidjela u ograničenom smislu kako Lovrenović navodi do 1995. odnosno do Dayton, kakva unatoč svemu bazično postoji i danas, a u pravom smislu moglo se govoriti samo o višekonfesionalnosti, te nakon dovršenih političkih procesa nacionalne samoidentifikacije o višenacionalnosti. Osim ovoga u BiH se može govoriti i o nekom obliku kulturnog pluralizma u obliku u kojem postoje jasno određenje kulturne razlike što se stvaralo na osnovu civilizacijsko-religijskih razlika. Takve razlike u BiH nisu poništavale sliku o mozaičkoj kulturnoj cjelovitosti bosanskohercegovačkog prostora u smislu nesmetanog komuniciranja u zajedničkom socio-kulturnom okviru. U svim strukturalno-jezičkim elementima kao zajednički također se vidi i jezik kao takav danas, gdje postoje kulturno-jezičke razlike u formama i povijesnom pamćenju ali priroda tih samih jezika nije takva da bi se racionalno moglo govoriti o višejezičnosti. (Lovrenović, Jergović, 2010:155-157)

Lažni stereotip o boljim prošlim vremenima u kojima se nije pitalo za vjersko ili obiteljsko porijeklo, predstavlja bosanskog franjevca iz Andrićeve pripovijetke kako je sve što je bilo davno bolje je, a najbolje je ono što nije nikad bilo. Ta prošla vremena kao bolja u kulturnoj i vjerskoj slobodi, odnosno zamagljenosti u stvarnosti, su lažna jer se tada više nego danas znalo

ko je koje vjere i nacije, gdje je vjera bila potisnuta u zaborav, ali je postojala u toku raspoznavanja kao i sama nacionalna pripadnost. Sve ovo se u biti mnogo diskretnije propitivalo, što ostavlja utisak da je društvo mnogo bolje funkcionalo u tom vremenu i da danas treba vjeru, kulturu, naciju i ostalo izbrisati iz društva u BiH kako bi ta država imala šanse za realni napredak. Ovakvim konstatacijama sa kojima se možemo susresti gotovo svaki dan u suprotnosti je uvažavanja kulture drugog i drugačijeg, onih razlika koje nas čine posebnim i bez kojih svakako ne bi mogli raspoznati vlastiti identitet.

Ovakvo stanje Lovrenović opisuje kao plurimorfnosti i dijalektičnosti odnosno osobine kulturnog identiteta BiH jer se kroz historiju identitet ostvarivao kao zajednički na jednoj strani, dok na drugoj je uspijevao samo kao tri zasebne kulture. Dio društva koji koristi gore navedeni stereotip boljih vremena iz političkog okruženja ili javnih ličnosti ima mnogo gore efekte po društvo od drugih građana. Borba za jezik na jednoj strani za priznate male razlike među južnoslavenskim jezicima, na drugoj za poricanje bilo kakvih razlika prikazuje nam sliku društva u kojem živimo, istovremeno i slično gotovo isto, a i različito. Autor kao glavni faktor u opstanku društva bez nasilja u ovim državama pa i našoj vidi u odnosom prema različitostima i njihovom uvažavanju, jer svako potiranje različitosti završavalо je u unitarističkom nasilju, dok je pluralnost naša očita sudbina, dijeleći historiju zajedno ne stvarajući razlike i antagonizme. Najveći rast za ustankom etničkog i nacionalnog identiteta se dogodio početkom devedesetih nakon pada komunizma, gdje u Bosni i Hercegovini etnički, nacionalni, kulturni i vjerski identitet su svedeni na iste sinonime, a kolektivni identitet su predstavljale društvene elite, poput političara, vjerskih uglednika što se ni danas nije mnogo promijenilo. Rušenje napuklog Ja kako opisuje Georges Devereux isticanje etničkog identiteta pa i bilo kojeg drugog, je u biti nesigurnost u vlastiti osobni identitet, a ovakvi problemi se javljaju kada osobe većinom imaju problem sa psihološko-individualne prirode, što u Bosni ima i historijsku i sociokulturalnu dimenziju. (Ibid:157-160)

Ovakve opuse kroz historiju vidimo povezanost preko jedne organske zajedničke i tri zasebne sociokulturalne tradicije. Bosna i Hercegovina ima jedinstven odnos prema vjeri, jer ona nadilazi sve druge važne faktore poput kulturnih i političkih identiteta. Međutim, kultura u regiji ide prema integraciji zbog sekularizacije, a poslijeratno razdoblje nema ništa novo i posebno za ponuditi osim kulturnih produkcija u književnosti, filmu i likovnim umjetnostima koje odudaraju

od nacionalističkih ideja i mogu se promatrati kao građanske. Nažalost etno-religijski nacionalizam dominira javnim mnijenjem i poštupalica je u današnjem društvu. Kulturni pad postaje sve rašireniji u svim aspektima društvenog života u BiH, infiltrirajući se u službeni politički diskurs, obrazovni sistem pa čak i medije i diskurse vjerskih zajednica unutar svake od ovih etničkih skupina.

Prema riječima Serž Bramerca da se danas genocid poriče zajedno sa etničkim čišćenjem, te da se individualna krivica visokih vojnih i političkih rukovodilaca također poriče, politika koja vlada u regionu vodi priznavanju vlastitih žrtava naroda te glorifikovanje ratnih zločinaca kao heroja. Ovakve stavove sve više vidimo u političkim nastupima kada se osigurava pozicija vlasti, u nedostatku empatije prema drugim žrtvama u čemu političke elite jedine imaju korist obesmisliti suočavanje sa odgovornošću i istinom te koje ostaje mrtvo slovo na papiru. (Puhalo, 2022: 57-58)

Potpomognuti jedno drugom etnonacionalizam i pad kriterija, gdje je u nacionalnu kulturu integrirano kao glavni cilj kulturnih i obrazovnih programa, kao sasvim običnu i društveno poželjnu pojavu. U Bosni i Hercegovini svakako postoji snaga, volja koja je na suprotnoj stranih ovih nacionalnih identiteta kao određeni građanski individualizam, civilna i drugi oblici subkulture, određena alternativa i kritičko razmišljanje je jedina nada u bolji razvoj bosanskohercegovačkog društva. U ovakvom izobličenom društvu demokratija služi samo kao paravan gdje je gotovo nemoguće da neki pojedinac iskaže i primijeni demokratske političke volje, dok na drugoj strani ovakvo tlo je pogodno za razvoj određenih kolektivnih strahova, pa i masovne manipulacije sa začinom od mržnje prema drugoj etničkoj skupini. (Lovrenović, Jergović:160-162)

Iako je Bosna i Hercegovina prožeta etnonacionalnom podijeljenošću ona danas ima prednost kao priznata moderna država koji svakako treba iskoristiti i zaobići danas normalnu političku tematiku podijeljenosti, te jačati društvenu konsolidaciju u vidu međunacionalnog povjerenja. Tvrđnja da nacije u BiH nije bilo do polovine 19.stoljeća Lovrenović opisuje kao plitkošću koja se danas često koristi jer ni jedna nacija nigdje u Europi nije postojala u današnjem smislu te rijeći sve do polovine 19.stoljeća. Milorad Dodik kao glavni predstavnik Republike Srpske zastupa zajedno sa svojim entitetom federalistički stav uređenja unutra Bosne i Hercegovine dok u entitetu RS koja je već odavno poprimila nacionalne atribute i prerogative iz njihove matice

kako je nazivaju i mogućnosti slabljenjem državnih ingerencija BiH, treba biti sa centralističko-unitarnim uređenjem. Hrvatska politika unutar BiH je u suprotnosti puno manja u iluzijama odcjepljenja i pripajanja matici nego srpska, ali i ona unutar federacije BiH ima tendencije na mali dio teritorije pod vlastitom autonomijom. Ovo vodi zaključku da bi ovakve politike željele državu Bosnu i Hercegovinu podijeljenu na tri saveza etničkih država u državi, gdje bi se svakako prava manjina smanjila a povećala otvorena diskriminacija koja ni danas ne manjka u predjelima gdje ove dvije skupine politički vladaju. U suprotnosti ovim dvjema politikama nalazi se bošnjački integralizam koji je slijep za legitimne decentralizacijske razloge i zahtjeve drugih, sa aksiomom opstanka države Bosne i Hercegovine kao uvjet postojanosti Bošnjaka i bosanskih muslimana, a smjer u kojem bi se trebale opredijeliti sve tri strane bio bi na nekom srednjem putu sa ustupcima na svim stranama. (Ibid:165-170)

U korist etnopolitika ide struktura uvećavanje razlika na tlu jezika, izobličene historije i kulture, radeći upravo protiv nacionalnih interesa vlastitog naroda, a nacionalni interes se upravo veže sa područjem jezika, kulture, vjere i historije. Iako su vjere različite, dešava se da se upravo ta instanca koristi da se prikaže još veća razlika, a kada se vjera počinje miješati sa političkim identitetima situacija se još više zaoštrava. Najveći nacionalni interes koji bi se trebao istaći u moru ovih lažnih jeste izgradnja zemlje u korist svih te konsolidacija na ekonomskom, političkom i socijalnom nivou.

Ovakvu situaciju Lovrenović vidi u trajnoj kulturnoj interakciji, gdje Bosna i Hercegovina predstavlja civilizacijski proces, gdje su varijable nacionalne kulture predajući se kulturnotvornom odnosu gdje se one smjenjuju ali i zadržavaju svoju osobitost. Kao preduvjet za razvitak društva također vidi se u etnoseparatističkoj redukciji i eliminiciji etničkih ideologija u ovom obliku rigidnosti nastale iz prošlog rata, te transformacija njihova u novu kulturu tolerancije, mira i najvažnije kooperacije u cilju napretka kako države tako i društva. Da bi ovo u konačnici uspjelo potrebno je da se provedu manjinska prava institucionalnim putem kao i odanost zajedničkoj državi, što je težak zadatak ali prava težnja za pluralizmom i priznavanjem drugog i drugačijeg sa različitostima bi trebala odnijeti pobjedu za bolje sutra. (Ibid:164-165.)

Najbolji primjer nedostatka empatije prema vlastitoj državi vidi se u bivšem Srpskom članu Predsjedništva Bosne i Hercegovine i sadašnjem predsjedniku entiteta Republike Srpske kada u svojim javnim izjavama očituje da citiram: „Ja se ne osjećam srećno što se nalazim u BiH, a član

sam predsjedništva BiH...BiH nije moja matična država, moja matična država je Srbija.“ Kao začin na ovakve izjave raspirujući dodatno napetu situaciju isti dodaje da se u regionu rat nastavlja političkim sredstvima u mnogim aspektima, prema čemu iako ne spominjući oružani sukob daje zaključiti da situaciju koja ne odaje mnogo perspektivnoj budućnosti i dalje ne vidi priliku za donošenje zajedničkog konsenzusa oko bitnih političkih pitanja. (Puhalo, 2022: 65-66)

Rat koji još uvijek teče u demokratsko priznatoj Bosni i Hercegovini jeste strah ili još bolje nazvana politika straha koja se prenijela u mimikrijske forme koletkivno-političkog ponašanja, nešto kao dubinsko nepovjerenje između tri etničke zajednice, i nemogućnost stvaranja nove budućnosti najbolje zajedničke. Kako su različite skupine tako i strahovi, gdje je srpski glavni strah nestanka Republike Srpske, kod Bošnjaka muslimana strah od komšija i prevare u proširenju Srbije i Hrvatske, a kod Hrvata na političkoj i svakojako marginaliziranosti od strane Bošnjaka i Srba, fobiji od nestanka kao najmanji procentualno zastupljen narod u BiH što počiva na neprežaljenoj Republici Herceg-Bosna. U današnjem vremenu srpski interes za ostatkom BiH i stanovništvom je gotovo nepostojeći, gledajući na blisku prošlost u kojoj su bili ravnopravni sudionici stanovništva i političkog odlučivanja kako u Sarajevo tako i u Mostaru. Kao najveći poraz u prošlosti i stvorenu mržnju prema sebi samima stvorila je opsada Sarajeva koja im u konačnici ništa dobrog nije donijela. Ono što je nastalo iz svega ovoga jeste prazno moraliziranje i ideološko anatemiziranje podjele na etničke torove, u društvu kojem je potrebno spoznavanje trenutne situacije vlastite podijeljenosti, političke autorefleksije i ostvarivanje demokratskog sistema pravde. Ovo suočavanje sa istinom se izbjegava te takvim intelektualnim i političkim izazovima se malo ko bavi, gdje su političke stranke podijeljene na dvije strane one nacionalno usmjerene i druge koje predstavljaju opoziciju nenacionalnih stranaka civilnog društva. Ovaj dugi blok koji bi trebao imati mnogo veći utjecaj na smanjenje podijeljenosti tih nacionalnih stranaka koje svojom politikom šire, u svojim predstavljanjima ne postižu mnogo i ostavljaju nas bez ikakvih rješenja i radnih alternativa novim podjelama. Osim njih zakazale su i intelektualne i akademske javnosti, bez otvorenih pitanja, rješenja i debata na ovu temu, da se probudi možda tračak nade u kolektivnu odgovornost i predstavljanje, kao i političke i intelektualne odgovornosti koje nam manjka. (Lovrenović, Jergović:174-178)

Obzirom da je rat i agresija koja se dogodila na Bosnu i Hercegovinu bila daleko razornija nego na ostalim područjima bivše Jugoslavije, proces pomirenja također treba imati mnogo jaču snagu

nego drugdje, gdje socijalno tkivo zahtijeva dugo više oporavka u čemu nije nužno da se odnosi vraćaju na one od prije rata već da se stvore novi zdravi funkcionalni koji će dati snage za međusobno poštovanje i povjerenje, ali i stvaranje boljeg političkog i ekonomskog prosperiteta.

4.2.EKONOMSKI ZASTOJ

Osim ovih odgovornosti ekonomska politika u BiH je veoma ograničavajuća te se malo toga promijenilo od 1995 godine na prosperitetniju budućnost, gdje se na poduzetnički duh ali i privatni sektor vlast odnosi mačehinski kada je, kako Hasić opisuje, u ekonomskoj politici uvriježeno stajalište u kome je plaćanje poreza gubitak te se podstiče zaobilaznje ovoga važnog ekonomskog aspekta. Učinkoviti programi blokirani su firmama koje imaju dvostruko knjigovodstvo, dok su gradski moćnici politiziranjem umiješani u državne firme i projekte. Povlašteni položaj koji korumpirani pojedinci preko stranačkih konekcija iskorištavaju u javnim nabavkama i sličnom stvaraju nekonkurentno tržište. Ilegalna trgovina je također ogroman problem u kojem materijal i produkti koji se izvoze ili stavlju na domaće tržište bivaju mnogo skuplji u odnosu na uvozni aspekt robe dobijene po nelegalno niskim cijenama. Ovdje korupcija igra veliku ulogu koja je postala u mnogome konstanta dolaženja do konačnog cilja, koja osim u obavljanju poslova dešava se i sa nestručnim i nekompetentnim kadrovima poduzetništva u čije vode su se upustili kako Hasić naglašava ratni profiteri. Infrastruktura i komunikacija je u veoma lošem položaju gdje cestovna infrastruktura koja ima najveću ulogu u obavljanju izvoza robe i materijala iz BiH je u ozbiljnog problemu i teškoj situaciji. U odnosu na sve ove prepreke država također ima velike kamatne stope, te se malo toga radi za podsticanje mlađih poduzetnika i novih preduzeća koja se u većini slučajeva moraju sama financirati poput gradnje novih poslovnih objekata, pa se na kraju ekonomski aspekt ulaganja svodi na veoma skup i neprofitabilan potez. (Hasić, 2000: 673-675)

Usprkos nedostatcima kvalitetnog odnosa domaćih vlasti prema ekonomskom razvoju BiH, naša država je dio bogate pomoći u financijskim i trgovinskim sredstvima iz EU fondova.

Prema podacima Delegacije Evropske unije u BiH od IPA fondova koji služe prvobitno kao pomoć u pristupu EU naša država je od 2007 do 2013 godine ostvarila pomoć u vidu 615 miliona eura, te u periodu 2014-2020 novih 165 miliona eura.⁹

Isti fondovi pomoći domaćim vlastima trebale su pospješiti lakšu izgradnju državnih reformi prvobitno u ekonomskom ali u i svim drugim sektorima, no međutim bosanskohercegovačko stanovništvo je vrlo malo toga vidjelo i osjetilo na vlastitoj koži.

Ovakvi fondovi u osnovi daju potporu osim jačanja ekonomskog aspekta života i blagostanja, izgradnju države na demokratskim standardima te također izgradnju pravne države u kojoj će zakoni biti poštovani na svim razinama društva ali i reduciranju svake neravnopravnosti naroda uživajući ljudske slobode.¹⁰

Da bi se izašlo iz sive ekonomije te stanje u našoj bosanskohercegovačkoj ekonomiji popravilo osim navedenih reformi gore u tekstu, potrebna je depolitizacija u državnim preduzećima u kojima neće biti stranačkog utjecaja ali i njihova reforma koja će biti mnogo transparentnija u radu preko digitalnih reformi.

4.3. KULTURNI NACIONALIZAM KAO PREPEKA KULTURNOM DIJALOGU

Kulturni nacionalizam je zavladao u javnoj sferi gdje su jezik uglavnom nacionalni i književnost isto tako nacionalna velika borbena sredstva i identitetni atributi, a ovo područje Balkana po porijeklu i karakteru bazira svoje nacionalizme na kulturalne sa asimilatorskim težnjama prema drugim etnokulturama. Sve kulture i jezici prema viđenju srpskog kulturnog nacionalizma spadaju u isti samo kao regionalni varijeteti, kao što možemo izdvojiti Hrvatski jezik, Dubrovačka književnosti, Bosanski jezik i slično. Iz ovakvog razmišljanja kada god se uspio povezati sa instrumentom države desila su se velika stradanja. Sa manjom dominacijom hrvatski kulturni nacionalizam prema bošnjačkoj strani ideologije ima kao srpski asimilatorski stav, dok prema srpskom ima defanzivni u vidu vječne ugroženosti od istog. Ovakav stav je poprilično bio vidljiv za vrijeme Tuđmanove vladavine, što je ostavilo duboke korijene i danas, ostavlja je

⁹ (Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini: https://europa.ba/?page_id=484, datum pristupa: 10.06.23)

¹⁰ (Delegacija Evropske unije u Bosni i Hercegovini: https://europa.ba/?page_id=484, datum pristupa: 10.06.23)

velike posljedice kao i srpski kada bi bio povezan sa državnim instrumentima. Bošnjački kulturni nacionalizam se sastoji od Bosne kao države, islama kao vjere i Bošnjaka kao državotvornog naroda koji nije imao prilike za dominacijom sem iluzija u posljednjem ratu o vlastitoj zemlji, već se borio za opstanak od završetka Osmanske vladavine. Da pače pojedini uvidi od Austro-Ugarske vladavine daju na značaju da se ovaj kulturni nacionalizam asimilirao mnogo bolje u Europske tokove. U novom modernom dobu daje se značaj izmišljenim tradicijama o desetljećima kulturnog historijskog kontinuiteta koji dakako treba uzima sa određenom dozom nepovjerenja ali i straha sa novim tenzijama. Iz ranijih tenzija od sprskog i hrvatskog nacionalizma, bošnjački danas ima ozbiljne frustracije i obaziranje na obnavljanje starih odnosno novih nacionalnih mitova gdje se također prepoznaju tipovi nacionalizma i ekskluzivizma što nam državu u konačnici ostavlja na ledini nestabilnosti. (Lovrenović, Jergović: 178-179.)

Ono po čemu se Bosna i Hercegovina bitno razlikuje od ostalih zemalja Balkana jeste novostvoreni odnos etničkih manjina i većina, osim dejtonskim karakteristikama i historijskim parametrima, gdje ovaj odnos je neizbjegjan sa čijim se odlukama susrećemo svaki dan kao presudnim faktorom i kriterijem. Opstanak manjine u ovom slučaju kao jedini vid socijalizacije vidi na pristanak u podređenosti u odnosu na većinu, gdje većina u tom slučaju nema osjećaj nepravednosti prema ostatku. Ovo se vidi u mitu etničke teritorijalizacije, kao najbolji primjer Republika Srpska gdje nakon genocida i danas se sprječava povratak raseljenih lica drugih naroda, ali na žalost nije i jedini primjer gdje u Federaciji imamo blaži oblik diskriminatornih elemenata većine nad manjinom, kao najbolji primjer Sarajevo sa prekorumpiranosti većine nad manjinom. (Ibid:180-182.)

Slika izmiješane današnjice u državi izgleda da većina na određenom teritoriju je manjina i podređena na drugom, kao i obratno što se i vidi po zadnjem popisu stanovništva koji se svakako nije mnogo promijenio do danas u odnosu moći, ali izljevom stanovništva svakako jeste. Ovaj izljev stanovništva svakako je rezultat manjinske podređenosti i statusa koji je obećavao samo preživljavanje bez građanske jednakosti i realne mogućnosti za normalan život, posao i obitelj.

Slična situacija se zatiče i na vjerskom planu, gdje se politička i vjerska skupina jasno zalaže za demokratske principe odvajanja države i vjere, ali na realnom planu to baš tako i ne izgleda u Bosni i Hercegovini. Naime u BiH se može reći da vlada određen tip principa čija vlast onoga i vjera, gdje svakako i težnja za monopolom ni ovdje ne odumire već se iskazuje također u vidu

ugroženosti i manjinskih prava gdje većina nema baš osjećaj za drugog. Ovakav slučaj je moguće vidjeti sa sve tri strane, Srpskom pravoslavnom crkvom u Republici Srpskoj prema muslimanima i katolicima gdje je prosperitet i sigurnost drugih vjera ograničen, o položaju Katoličke crkve u Sarajevu i poteškoća za izgradnju jedne bogomolje, ali i isto tako podređen položaj muslimana u Čapljini, Stocu i drugim krajevima sa hrvatskom većinom. Pojava antisekularista dala je na značaju tezama kako je sekulaziranost društva kazna božija pripisujući je lošem vladanju komunizma, ali se baš u komunizmu mislilo da je vjera izbačena totalno iz društva i države gdje je zapravo kao glavna instanca vjere bila Komunistička partija. Nakon pada ove vjere, mnogo ateista je ostalo na novom izboru te kao brzu preobrazbu uzeli su nove vjere, što se možda može pripisati načinu socijalne strukture gdje je vladalo vjerovanje iz straha i ogromno podaništvo, pa je porastao i broj vjernika što Lovrenović naziva ljubav na interesu, a ne ljubav prema Bogu. U tom pogledu se uvuklo dosta korupcije u bosanskohercegovačko društvo, koje počiva na narodu, naciji i vjeri a upravo u vjeri se čuju izjave od predstavnika kako čovjek više nije čovjek ako nije vjernik ili da bez vjere nema morala osuđujući drugog ili drugačijeg sa sve tri strane, dok kriminalni profili prednjače u vjerskim istupima sa mnogim nezakonitostima iza sebe. Društvene elite kao i političke strukture su u ogromnim konekcijama sa koruptivnim radnjama te je upravo iz tog razloga ona teško otklonjiva u današnjem društvu. (Ibid:182-186.)

Ako se ratovi konstantno protežu svojim učinkom sa sličnim razlozima na stranu stradanja i zla koja nam je neko od tih naroda učinio, odnosno veoma slične narode i bliske jedni drugima, sa tim je i prisutna zastupljena viktimizacija prema svojim žrtvama da se one uvećaju u odnosu na druge, dok se zla od te strane prikriju ili umanje da druga izgledaju bitnija koja su planski rađena. Ovakva situacija se dešava iz razloga što se zločin nije realno i argumentirano označio od svih naroda osim Međunarodne zajednice i Međunarodnog suda prave za genocid u Srebrenici, a iza ovih situacija koje nagrizaju društvo i slogu stoje politički motivi koji imaju samo jedan cilj za dominacijom. Ova osuda nije doživjela svoju potpunu domaću individualnu i personalnu osudu egzaktno zločinaca i žrtava, pa se iz ovog razloga dovodi u pitanje inicijativa u parlamentu za donošenje zakona o zabrani djelovanja neofašističkih organizacija i fašističkih simbola jer uzroci su mu upravo strah od različitosti, prezir prema slabijem a vladajuće etnopoličke politike upravo nisu ravnodušne na fašističko naslijede. Zbog ovih razloga vjerovatnoća da ovaj zakon prođe u parlamentu je vrlo malena zbog predstavnika tri etnopoličke opcije. Iako su mediji prebukirani ovakvim razgovorima odgovori su isprazni na ove teme sa ideologijom koja vlada da

su samo jedni krivi, bez racionalizacije rasprave koja bi vodila rješenju. Kao predstavnike antifašističkih zakona gdje se ističe Socijaldemokratska partija dolazi do problema autentičnosti gdje ova partija iskorištava ovu tezu da bi se označila kao jedini pravi i ekskluzivni titulari takvog naslijeda na podmukao i neprofesionalan način kao temelje demokratije, koji se u biti nisu odrekli imovine Saveza komunista koji svakako nije bio demokratski niti su se suočili sa političkim i ideološkim tipom koji je ta partija ostavila iza sebe. U poređenju sa Švicarskom kojeg znamo često slušati velika je razlika upravo u antinacizmu koji je sastavni dio društva postao nakon Drugog svjetskog rata, a problem koji prožima Bosnu i Hercegovinu osim jasnog deklariranja zločina jeste i psihološki problem prema ubijenim u ratu. Praksa iz vjerskih institucija također govori da iako se svi zaklinju na općeprihvaćene uvjete te da svaka žrtva treba imati jednak poštovanje, oprečno je situaciji na terenu gdje su uvjetno rečeno samo naše žrtve bitne a druge se ignoriraju što je dotaklo i obični svijet što nam uvelike otežava kulturu dijaloga. Ono što bi se trebalo shvatiti na ovom polju jeste da sve dok se ne bude izrazila ista osjećanja prema svim žrtvama odnosno pijetet za druge nećemo isti dobiti ni za svoje, ali ni željenu konsolidaciju. (Ibid:186-190.)

Filozofiji žrtve 2008 godine navodeći Lovrenović, odlučno je progovorio za razliku od konstante viktimizacije žrtava Sulejman Tihić koji je rekao: „Moramo konačno prevazići pasivnu poziciju žrtve i preuzeti aktivnu poziciju i odgovornost relevantnog političkog faktora... Prošlost, zločini, stradanja i samosažaljevanje ne treba da budu centralna tema naše politike. Neka pravosuđe radi svoj posao a mi političari treba da radimo u sadašnjosti i borimo se za bolju budućnost.“ Sličnu izjavu je imao i Dragan Čavić 2004. godine, koji je bio za izjavu priznanja i kajanja zbog srpskih zločina u Srebrenici, što je na idućim izborima njega i njegovu stranku potpuno izoliralo u biračkim glasovima a Milorad Dodik sa nacionalističkim politikama pobijedio. (Ibid:191.)

Ovo govori o stanju društva u kojem se nalazimo da je potrebno još mnogo napretka u običnom puku radi razumijevanja zajedničkih ciljeva i osjećanja, što potvrđuje i primjer na Tihićevoj strani koji je bio žestoko osuđen i kvalifikovan kao izdajnik. Nove generacije se hrane ovom slikom strašne prošlosti u političkom perpetuum mobile koji ne ostavlja nadu za bolje i sretnije mogućnosti zajedničkog života dok god su ovakva razmišljanja na sceni.

Kultura sjećanja koja u mnogome diktira dosta odnose konstitutivnih naroda u BiH proizilazi sa tri različita aspekta o prošlom ratu u kojem je svaka druga strana bila ona zla, pa je tako u

bošnjačkom pogledu to svakako bila agresija na BiH sa obje strane i hrvatske i srpske, sa genocidom nad bošnjacima i Armija BiH koja je odbranila državu, srpska strana koja to vidi kao građanski rat kojem je bio razlog preglasavanje Srba od Bošnjaka i Hrvata pa je iz tog razloga srpski narod pod prisilom organizirao oružanu odbranu u otadžbinskom ratu, te na kraju stvorio Republiku Srpsku kao historijsku i trajnu kategoriju da se ne izlože novim genocidima kao 1941., dok je hrvatska strana braneći i odbranjujući BiH od agresora stvarala Herceg-Bosnu i HVO, a kasnije izdana od Bošnjaka odbranila i svoj teritorij. Ovakav pogled na prošlost političke partije iskorištavaju da bi ovladale u razjedinjujućem ideoškom potencijalu koji svakako ne pridonosi boljoj budućnosti naroda. (Ibid:194-196.)

U svrhu opstanka ovog društva i države na geopolitičkom i historijskom planu jeste potrebno prevazilaženje ovih načela vladanja i njegovanjem vjerskih i etnonacionalnih partikulariteta. Na opstanak bosanskog muslimana u europskom okruženju mnogi vjerski i nacionalni predstavnici i uglednici nisu uspjeli dati odgovor i rješenje. Na ovaku situaciju pojava vehabizma u BiH je dodatno otežala sliku muslimana u regionu te se od ovakvog prakticiranja vjere islama muslimani bošnjaci većinom ograđuju i sa velikom zabrinutošću gledaju. Iz njihovog pogleda vehabizam se vidi kao slijepa vjera, gdje se ne spoznaje historija sa njenim razvojem, kao ni spoznaju kulture već vraćanje u prošlost konzervativizmu i arhaičnosti što je u biti antiislamski stav, jer ne podržava razvoj, razvitak na bolje. Sličnim stavovima pojedina bosanska ulema raspolaze gdje je npr. Reis-ul-ulema u svoje vrijeme Mustafa Cerić u svom dokumentu Deklaracije europskih muslimana tada dao ideju o položaj muslimana u Europi da bude politički institucionaliziran, što bi doveo do novog tereta koji bi Bošnjaci kao muslimani nosili, predstavljeni u tim zemljama samo kao muslimani, te odnosnom između bošnjaštva(bosanstva) i muslimanstva. Također viđenje kao sve muslimani ili sve-kršćani, otežava napredak društva jer u takvom viđenju gdje je neki musliman sa Filipina ili kršćanin iz druge europske zemlje bliži nego neki naš komšija pridonosi destrukciji već ionako korozivnog društva i još većoj fragmentaciji. (Ibid:196-200.)

Muslimani kao i svaki drugi ljudi na svijetu imaju međusobno različite interese i poglede na svijet te je greška stavljati ih u jedan identitet, već se trebaju gledati na drugi način u kome oni nisu pripadnici samo islama već ljudska bića koja su spletom okolnosti muslimani koji pripadaju određenom narodu sa različitim političkim uvjerenjima. Negativni stereotipi koji i dalje vladaju u

javnom diskursu o mogućnosti ponovnog sukoba otežavaju dijalog kompromisa, gdje uvrede sa jedne strane postupno po defaultu daju isti odgovor sa druge strane prikazujući jedne drugima kao zle neprijatelje. U korist prevazilaženja situacije neprijateljstva, strane koje su bile nekad u sukobu danas se moraju vidjeti kao partnere ravnopravne jedne dugima koji će krenuti rekonstrukciji života od najjednostavnijih životnih potreba sigurnosti, pravom na obrazovanje, zdravstvenu njegu, stanovanje pa do rješavanja kompleksnijih pitanja za zajedničku budućnost.

Jedan od problema gledanja u prošlosti jeste zadržavanje na nedemokratskim principima u socijalističkoj Jugoslaviji ali i svakako retorika o nacionalnoj cjelini srpstva koja potiče od Jovana Cvijića jednog od velikih sprskih geografa, od Trsta do Soluna, po kojoj treba postojati jedna nacionalna cjelina, gdje glavnu borbu vodi srpski narod kao i glavne žrtve pa time zaslužuje da bude nagrađen ili kako njegova rasprava završava da se srpski problem mora riješiti silom. Ovakvo viđenje prevlasti na prostoru Balkana još je živo u određenim strukturama stanovništva sa manjkom dijaloga i kulture življenja što oživljava komunističku retoriku Slobodana Miloševića dominacije Srbije, što je u potpunoj suprotnosti sa višestranačjem i parlamentarnom demokratijom koja je na kraju iz zadnjeg rata na Balkanu izvukla jednu pirovu pobjedu. U pojedinim trenutcima vidjela se totalno druga historija koja je nastajala sa Borisom Tadićem na čelu Srbije koji je pozivao 2009. na totalno suprotne stavove u odnosu na Miloševićeve koje su budile suživot lojalnih građana svih u regionu, te je bar na trenutak pobijedila retoriku nadvladavanja i rješavanja problema silom. Tadašnji premijer vlade Milorad Dodik prisustvujući na Tadićevom govoru priklonio se stavovima čelnika Srbije ne dajući aluzije o spajanju Republike Srpske sa Srbijom. Sa ovakvim trenutcima u novijoj historiji na Balkanu daje se manje značaja u odnosu na etnokratske politike, ali nam ostavlja nadu da postoji sveopće mišljenje o dobrosusjedskim odnosima za bolje sutra. (Ibid:200-205.)

Na skupu sa Tadićevim govorom gore spomenutim 2009.godine prisustvovao je i tada premijer vlade Milorad Dodik gdje se da zaključiti da predstavnik iz Republike Srpske nije imao mogućnost da svoje političke zamisli o odcjepljenju izjavljuje kako ih inače i danas koristi, jer nije imao podršku u vodstvu Srbije sa Tadićem na čelu. U ovome se jasno vidi da je današnja situacija mnogo drugačija jer su baš takve retorike istog Dodika vraćene na period o odcjepljenu Republike Srpske iz Bosne i Hercegovine kao i preuzimanje državne imovine u korist manjeg

bosanskohercegovačkog entiteta pronašle uporište u novom vodstvu Srbije koje ne negira ovakve istupe.

Od historijskih pogleda na preovladavanje i širenja srpstva na velikom području Balkana i bivše Jugoslavije, ostalo je od svih tih centara od Sarajeva, Makedonije, Crne Gore ili Kosova, jedna Republika Srpska koja sa svojom proturječnosti političkog statusa nužno proizvodi političku krizu, u cilju da bude srpskija od same Srbije. Shvatanjem i jedino poštovanjem integriteta Bosne i Hercegovine i priznanjem da je Republika Srpska samo administrativno-teritorijalna jedinica u sastavu međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine otvara se put ka Euro integracijama. Na drugoj strani prestanak zahtjeva iz drugih etničkih skupina za brisanjem već postojećeg manjeg bosanskohercegovačkog entiteta ne donosi ništa više do produbljivanja problema kako u vlasti tako i u cjelokupnoj državi. U smislu gubljenja dragocjenog EU integracijskog vremena ide u prilog tvrdoglavost i pravost u nepriznavanju jedni drugih na političkoj i društvenoj sceni, što bi se u potpunosti trebalo promijeniti i prihvatići da nam nema drugog načina života već jedni sa drugima bez obzira na granice koje u društveno korisnom radu nikad nisu davale mnogo značaja, već ono ljudsko i dobro u nama koje nas vuče jedno drugima. (Ibid:206-209.)

Upravo ovo ljudsko, zajedničke odrednice kulture, jezika, obrazovanja i načina života trebaju potaknuti međusobno poštovanje ali i probuditi određenu dozu ljubavi koja je svakako postojala ali je umrtvljena i zaokupljena etno-religijskim sukobima.

Zamka u koju nas entnonacionalne političke vođe danas stavlju na dnevnu dozu straha jeste nemoguća reintegracija u vidu države i stanovništva, kako Vlaisavljević postavlja pitanje da li se bosanskohercegovačko društvo treba i želi vidjeti kao jedna zajednica. Upravo na ovom principu rekonstrukcije i revitalizacije društva trebamo ulagati zajedničke napore, bez čega sve ostale izgradnje na državnom nivou padaju u vodu baš bez ove potrebne snage koja će da nosi promjene. (Vlaisavljević, 2006: 294-295)

Civilno društvo o kojem Vlaisavljević govori treba postati glavni zadatak u obnovi koja će kasnije krenuti prema promjenama državne administracije, ustavnih promjena i ekonomskog prosperiteta, te omogućiti lakši pristup pravnoj državi i vladavini zakona.

Zbog toga što BiH pripada prema riječima Vlaisavljevića konsocijativnom tipu država sa svoje tri strane odnosno nacije, nije u mogućnosti imati građanski režim koji je sve više danas

medijska konstanta već imaju određeni teritorijalni princip prema kojem se vrše sva prava i slobode po ugledu na nacije države koje će svoju funkcionalnost pokazati prvo na regionalnoj razini. Davanjem ovakvih ovlasti široke autonomije te jačanjem civilnog društva ili prvobitnog građanskog bosanskohercegovačkog društva Vlaisavljević vidi kao jedinu šansu u kolektivnom napretku. (Ibid, 296)

Ovakav stav prema autoru nije u loš za postepeno jačanje krenuvši od nižih ovlasti koje bi prvobitno predstavljali kantonalni nivoi sa određenim ovlastima, ali zbog mogućnosti aspiracija prema odcjepljenju predstavlja mač sa dvije oštice kada se ta ovlaštenja izmaknu državnoj kontroli.

Što se tiče položaja Hrvata u Bosni i Hercegovini opis koji je dao Antun Radić još davne 1903.godine ostao je umnogome prisutan i danas na političkoj i kulturnoj sceni, a koji glasi: „Njekoji naši ljudi strašno grde onaj narod u Bosni, koji nije za Hrvate, pa ipak ti isti ljudi traže i zahtijevaju da Bosna mora biti Hrvatska! Dakle ti ljudi očito hoće zemlju a neće naroda! Ili ako hoće i narod, očito hoće da taj narod proti njegovoj volji strpaju pod hrvatsku vladu i da tako stvore veliku Hrvatsku.“ (Lovrenović, Jergović, 2010: 210.)

Zadovoljavanje potreba i sjećanje svakih nekoliko godina tokom izbora na ovom području postala je konstanta djelovanja političkih predstavnika prema vlastitom narodu, iskorištavajući onoliko koliko im je potrebno za ostankom na vlasti, gdje Hrvati iz Bosne i Hercegovine kao i Srbi gube osjećaj privrženosti zemlji u kojoj su rođeni promatraljući je kao izvor sirovine za matičnu državu.

Od Hrvata u Bosni i Hercegovini se traži da svoju historijsku poveznicu sa BiH shvati i uzme kao nižu vrijednost koje se trebaju sramiti, u isto vrijeme kada su oni u BiH smatrani kao topovsko meso za veće ciljeve Hrvatske države. Danas se ta situacija vidi kroz prava glasanja na parlamentarnim i predsjedničkim izborima u Hrvatskoj gdje su Hrvati iz BiH svjesno pristali da budu dijaspora neke matične države i da u vlastitoj zemlji budu shvaćeni kao iseljenici u stranoj državi. Ova situacija je bila smirena i pokušana dovesti na razumski i racionalno stvarno stanje tokom mandata Ive Josipovića u Hrvatskoj 2010.godine kada se on zalagao da glas bosanskohercegovačkih Hrvata bude sveden na simboličan čin, dok je istodobno izrazio žaljenje za neke krive ili zlonamjerne odluke politike Hrvatske tokom rata u BiH te dajući značaja svim žrtvama tokom prošlog rata poklonivši se i odajući im priznanje. Da bi ovakvi planovi uspjeli

potrebno je da Hrvati u BiH u potpunosti integriraju u bosanskohercegovačke elemente društva te da zajedno sa svećenstvom i drugim slojevima društva prestanu biti pomagači Tuđmanove manipulacije o velikoj Hrvatskoj i izaberu borbu za bolje društveno stanje u vlastitoj zemlji Bosni i Hercegovini. Potrebna je također politika koja bi poštovala kako kulturnu tako i političku pripadnost Hrvata BiH, ne pokušavajući ih odvojiti od BiH i zauzvrat stvarati agente hrvatske političke ideje. Područje kojem se danas Hrvati poistovjećuju u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini jeste sama Hercegovina sa svojim svagdašnjim stereotipima o prepoznatljivosti, ali također područje koje je svakako multikonfesionalno i sa svim vjerama i svim narodima. Razlog za autonomijom katolika u tom predjelu zazire se još od 19. stoljeća kada se stvara samostan u Širokom Brijegu odvojen od Bosne Srebrenе što je iskoristio i Rizvanbegović u to vrijeme da se odvoji iz Bosanskog pašaluka pod vlastitu upravu. Razlog dakle za autonomijom Hrvata ili težnja prema Hrvatskoj na ovom području seže još u prošlost koja svakako nije mazila stanovnike ovog područja kada se vlast ponekad i mačehinski odnosila prema njima u Hercegovini. (Ibid:210-217.)

Ono čim se Ivan Lovrenović poslužio i dao način razrješavanja ove situacije jeste da put traženja i postizanja institucionalne autonomije i ravnopravnosti kako u Federaciji tako i u Republici Srpskoj. To se može svesti na praktično cilj oživljavanja bosanskohercegovačkog hrvatstva prema historijskim korijenima u velikom demografskom osvajanju BiH, ili nasuprot tome reduciranje na jedan prostor Hercegovine u kulturalno i teritorijalno ograničen identitet. (Ibid:217-218.)

Ono što iz ovoga bi svakako trebalo iskoristiti u ovom pogledu ovakvih stavova jeste da se oživi taj duh bosanskohercegovačkog hrvatstva i ljubavi prema BiH bez obzira na teritorij, dok u institucionalnom smislu jedino bi ravnopravnost svih građana na cijelom teritoriju kako u središnjoj Bosni, tako u Hercegovini i Republici Srpskoj bez obzira na religiju i naciju bez posebne autonomije pojedinih naroda na nekom teritoriju bila pravedna i pravična.

4.4.RAZLIČITI POGLEDI NA PATRIOTIZAM U BIH

U situaciji u kakvoj jeste danas se Bosna i Hercegovina nalazi kako Ivan Lovrenović opisuje na historijskoj nultoj tački u državносном ali i u demokratijskom smislu, gdje se demokratija sa državnosti spominje kao bosanskohercegovački kontinuitet i tradicija, odnosno da imamo historiju kao bolji primjer kojem se svi trebamo vratiti. U smislu historijskog pogleda gdje se nerelativizira državnost Bosne i Hercegovine period između Bosanskog Kraljevstva pa sve do 1992. godine nema jačinu te nije podoban za takvo razmišljanje, jer čak i odluke ZAVNOBiH iz 1943. i 1945. godine bile su da se izbori tadašnja revolucionarna politička masa za Jugoslaviju sa pluralističkim i demokratskim principima što u stvarnom tadašnjem stanju ona nije bila. (Lovrenović, Jergović: 218-219)

Vlaisavljević za ovakav problem navodi da buđenje nacionalne svijesti u bosanskohercegovačkom slučaju označava kompromisna i složena rješenja zbog toga što samoopredjeljenje nacija u konačnom smislu važi onoliko koliko ćemo poštovati i druge dvije strane na istom opredjeljenju. Oblik patriotizma koji nam je potreban je jači od običnog sa ciljem jačanja osjećaja odanosti i privrženosti zajednici sa sličnim kulturološkim i životnim elementima u zajedničkom zadatku življenga i postupanja. (Vlaisavljević, 2006: 290-291)

Bosna i Hercegovina je u manjku i pravog državnog patriotizma koji se može danas podijeliti na jedan probosanski koji je ustvari većinski bošnjački predstavljajući se kao unikatan bosanskohercegovački patriotizam otvoren za sve narode u BiH ali mu je kočnica upravo bošnjačka većina što u biti odbija većinu Hrvata i Srba. Također ovaj patriotizam se u društvu osjeća kao nametnut pa čak i iz bošnjačkog dijela stanovništva osjeća prezir zbog svog etnonacionalnog ekskluzivizma, a jedinu konkureniju mu predstavlja tip takozvanog građanskog kojem su predstavnici nenacionalnih stranaka gdje nema posebnog predstavljanja niti političkog identiteta pa se gubi zajedno sa bošnjačkim. Između ova dva ostaju oni entitetsko obrazovani patriotizmi koji je najviše vidljiv u Republici Srpskoj koji predstavlja ideju starog nacionalizma, te u biti takav kakav jeste kao i svaki od ovih predstavlja ideologiju sa primjesama mržnje drugog ili drugačijeg. Ono što bi trebalo ostvariti u oživljenu zajedničkog patriotizma jeste ljubav prema domovini u kojoj nema prisile sa povjerenjem u međunacionalnom okviru. Za naše društvo svaki od ovih patriotizama koji ne uzima ovakve uzorke postojanja je razoran po naše društvo stvarajući još veće razlike među stanovništvom. Ono što treba izbjegći jest tu vrstu primoranog patriotizma, a oživjeti istinski osjećaj prema svojoj domovini na sve tri strane

jednako, ne namećući nikome i ne potičući međusobne sukobe već suživot u miru i toleranciji. (Lovrenović, Jergović, 2010: 222-224.)

Upravo u razvijanju zajedničkog patriotizma potrebna nam je doza kulture kompromisa koja nam treba postati nova tradicija umjesto starih nacionalizama, sukoba, ali bez nametanja. Početak je veoma težak jer se treba odreći upravo tradicionalnog odnosa prema kompromisu kao izdaje ili određene slabosti, a bez kompromisa naša zemlja, ovakva kakva jeste raznolika, nema budućnost. Prvi koji uspije da započne takav diskurs u bilo kojoj sferi društva taj odnos kompromisa treba dobiti potporu, naročito na političkom planu, te shvatiti da to nije odustajanje od žrtava koje su dale život u borbi za ovu državu ili njihova izdaja već upravo suprotno, iskoristiti tu borbu na najbolji mogući način stvarajući ambijent pogodan za život svih naroda na našem brdovitom Balkanu i Bosni i Hercegovini. One koji bi upravo proglašili ovakve stavove kao izdajničke trebalo bi izvesti pred javnost sa njihovim stavovima i obrazložiti im jasno da se upravo njihovi stavovi ne podudaraju sa demokratskim i ljudskim principima boljeg života u najljepšoj nam domovini. Iako u pravom smislu život po ideološkim društvima nema lošu prvobitnu zamisao, u Bosni i Hercegovini se takav život uspostavlja kao jedini vid političkog života, gdje su nekadašnju Partiju i klasne ciljeve zamijenila nacija i vjera. U toj preobrazbi pa čak i godinama prije Bosna i Hercegovina se od osmanske provincije pa i Austro-Ugarske okupacije borila sa raznim kulturnim razvojima pa čak i u periodu komunizma koji je završen krvavim ishodom za produkt današnje etničke demokratije. U cilju novih promjena koje su danas poželjne u društvenom i kulturnom diskursu traži se najviše promjena političkog upravljanja, a da bi došlo do takvih promjena u svakom društvu je potrebna individualna emancipacija koja će biti velika snaga kulturne kritičnosti naspram općeg obmanjivanja društva i zajednice. (Ibid:224-225)

Individualna emancipacija značila bi da krenuvši svako od vlastitog kulturnog, historijskog i naučnog aspekta znanja proširuje vidike dalje od onog što nam se služi kao servirano od političkih elita propitujući te tražeći potpunu istinu i činjenice sa relevantnim izvorima. Zbog toga što u našem društvu vlada pravilo nepogrešivosti političkih vođa, slijepo se vjeruje njihovim odlukama koje nekad imaju veoma ružne namjere zasnovane na lažnim informacijama, gdje na kraju nedostaje odgovornost i kažnjivost lažnih političkih izjava u korist širenja mržnje i netrpeljivosti.

Ovo obmanjivanje i manipulaciji stanovništva koje je i započelo sukob dovela nas je u apsolutno poniženje koje danas mnogi vode na granici proste reprodukcije za osnovne prehrambene namirnice, a ekonomija svedena na tip prvobitne akumulacije kapitala, gdje se plemenskim tipom vodstva sam vođa smatra bezgrješnim. Prošlost je postala sadašnjost, a sadašnjost prošlost u kojoj ono što je prirodno i bogatstvo naše kulture prepusteno zaboravu, osuđeni na zatvorenost učeći obrazovne sadržaje drugih plemenskih zajednica. (Živanović, Radosavljević, 2022: 21-22)

Pomoći Europe kojoj žurno žudimo i koju smo iščekivali tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu daje nam sliku da je ona ta koja je uvijek bila razumski spremna riješiti sukobe, što u biti nije bio slučaj jer i Europa kakvom vidimo danas nastala je na mnogo mračnih događaja i još više osvajanja od kolonizacija trećeg svijeta pa i muslimanskim osvajanjima. Samuel Huntington koji je stekao veliku slavu na našem području sa svojim teorijama o sukobu je također dao jednu jako bitnu misao koja se često zaboravlja: "Zapad nije osvojio svijet superiornošću ideja, sistema vrijednosti i religije, nego superiornošću organiziranog nasilja. Zapadnjaci često zaboravljaju ovu činjenicu, nezападњаци никад." (Lovrenović, Jergović:225-232.)

I ova konstatacija koja ima istinite argumente izbjegavana je danas kada se često susrećemo sa stavovima kako je Europa mogla spriječiti krvavi sukob u BiH samo da je htjela, a ne ulazimo u dublje pore historije koja nam otkriva da se ista ta Europa baš u tom razdoblju nakon svih krvavih sukoba konačno riješila boriti se na mirniji način ostavivši oružje po strani bar na teritoriju Europe, gdje je rat na Balkanu došao kao prijetnja ponovnom vraćanju u staru historiju sukoba. Svakako u rješavanju sukoba i zaštiti civila te sprječavanju genocida je morala učiniti sve da se to ne dogodi, ali kao i na bosanskohercegovačkom slučaju tako i na međunarodnoj sceni ima istih aktera koji su spremni na krvoproljeće, poput Holandskog bataljona zaduženog za zaštitu civila na području Srebrenice.

Da bi se ovakva situacija na Balkanu u potpunosti riješila ponudilo se rješenje u integraciju u Europsku zajednicu završetkom rata, koja je tada bila još na krhkim nogama ali sa veoma jasnim vizijama i ciljevima. Postavljalo se pitanje ako se već osjećamo kao Europljani zašto nam je potrebna ta zajednica kada smo Europa oduvijek i bili. Možda smo u geografskom činu oduvijek i bili Europa ali u civilizacijskom smislu dosta toga nam je manjkalo što se ni danas do kraja nije riješilo za čin priključivanja takvoj zajednici u kojoj pravila i zakoni su isti i jednaki prema svima. U svijetu kojem je potrebna jedna ovakva tvorevina radi očuvanja mira na tlu Europe ali i

šire Bosna i Hercegovina treba spoznati da je današnja Europska unija jedini pravi cilj koliko toliko boljem i svjetlijem prosperitetu u odnosu na mogućnost da ostane zastranjena zemlja odbačena od svih svjetskih ciljeva i tokova, kako je Lovrenović poredi sa Enver Hodžinom Albanijom zatvorenog društva. (Ibid:225-233.)

Bosna i Hercegovina zatvorenog društva iako iz svakodnevne perspektive teško zamisliva vrlo moguća ako usprkos svim naporima i voljom naroda za bolje promjene ostanemo u stagnaciji koju će političke elite vrlo rado pretvoriti u što veću kontrolu i manipulaciju naroda.

Međutim da bi se krenulo dalje društvu je potrebno kolektivno pomirenje u onoj mjeri u kojoj je moguće u tom trenutku jer je to veoma dug proces koji može postati i beskonačan, ali u ovom procesu se mogu raspoznati novi subjekti u Bosni i Hercegovini. Problem u ovom pogledu predstavlja rekonstrukcija subjekata iz rata koji se trebaju odreći ratnih uloga te preći u subjekt mira u novoj konstituciji. Modernom historijom ove konstitucije subjekata rata pa i naroda u cijelosti oslobođaju se okova te postaju slobodni narodi u suverenim državama. U konstituisanju kulture na našim prostorima svakako veliko značenje vrše ratovi koji balkanske kulture ubličavaju u novije dosad ne viđene, kako ih Ugo Vlaisavljević opisuje u vidu kulturne metamorfoze koja je potrebna da se malo tijelo oslobodi velikog. Oslobođenje ne predstavlja samo pobjedu u ratu ili završetak ropstva nego predstavlja duboki kulturni sadržaj koji se mijenja, sa elementima kulturne revolucije. Oslobođenje u našem pogledu se predstavlja kao fiktivno jer se niti jedan od naroda nije u potpunosti oslobođio od neke dominacije, jer se uočava da kulturna emancipacija postaje nemogućnost potpunog oslobođenja, odnosno san o apsolutnoj vrsti autentičnosti neke vlastite kulture. U poslijeratnom etnonacionalizmu treba krenuti od pronalaska uzroka nestabilnosti subjekata na balkanskom prostoru u historijskim sukobima a strategije usmjeriti na asimilacijske procese. Male nacije kako ih obrazuje cijeli Balkan, oslobođaju se onda kada se u određenoj mjeri proizvode, čuvanjem onog starog izvornog subjekta u novim okolnostima. (Vlaisavljević, 2009: 37-46.)

Poštivanjem i uvažavanjem kulturnih pa i svakih drugih raznolikosti daje se prilika rekonstrukciji ratom narušenih identiteta, koji svoju ulogu u bosanskohercegovačkom slučaju moraju pronaći na drugačijem tlu od ponižavanja i nevrednovanja drugog. Prijeteće predstave jednog naroda prema drugom, distancama kojim treba pronaći kraj se moramo svi podjednako zalagati i boriti

pojačavajući međusobnu komunikaciju i dijalog svih naroda kao jedan od glavnih alata normalnom funkcioniranju svakog društva.

V. ZAJEDNIČKA REALNOST

5.1. NEKA VIĐENJA IDENTITARNIH POLITIKA

Da bi etničke zajednice provjerile svoje zajedništvo među prvim instancama što preispituju jeste jezik, što na prvi pogled ne daje uvid da to može biti razlog konflikata, ali daje razlučivanje o mogućem relativnom identitetu, koji može biti u bliskom nekom jezičkom srodstvu. U ovakvoj konstrukciji srodstvo po tipu jezičkog ili etničkog je već izabранo i ne može se birati, te sa tim konstrukcija određenog nacionalnog jezika podliježe konstrukciji političkog identiteta. U fazama nastanka određenog nacionalnog jezika usko je povezano sa konstrukcijom nastanka nacije, gdje nekadašnji sprskohrvatski/hrvatskosrpski jezik koji je predstavljao standard lingvistike u bivšoj državi se raspao te su nastale nacionalne lingvističke konstrukcije sa etničkim biljemom kao bosanski, hrvatski i srpski u novim nacionalnim strukturama. U ovakvim strukturama politički subjekti dolaze kao manipulatori jezikom te nam granice jezika sužavaju više nego što to one u biti jesu, uslovljavajući na temelju političko-lingvističke intervencije. (Vlaisavljević, 51-55.)

U Bosni i Hercegovini ovaku situaciju je lijepo opisao Enver Kazaz sa primjerom u našim entitetima gdje se na Filozofskim fakultetima izučava različita književnost, u istočnom dijelu Mostara, kao i u ostalim gradovima sa dominantnom bošnjačkom populacijom poput Bihaća se izučava bosanskohercegovačka književnost, dok u Republici Srpskoj u najvećem gradu Banjaluci se izučava sprska i na trećoj strani u zapadnom Mostaru hrvatska. Ovakva situacija je dokaz o uticaju različitih ideoloških regionalnih, kulturnih centara u struktuiranju različitih profila naraštaja. (Kazaz, 2008: 9.)

U pogledu krhkih i nestabilnih balkanskih nacionalno-jezičkih identiteta Vlaisavljević se osvrće na misli Bagionija koji pri ovom stavu izražava da su južnoslavenski identiteti ipak u nezavršenoj i ambigvitetnoj konstituciji. Ovo posljednje počiva upravo na neodlučnosti u kojoj ovisi etnički identitet. U borbi da se obrazuju novi identiteti i zatru oni stari zajednički,

dominaciju u političkim subjektima uzima etnija koja se označava kao nacija sa novim suverenitetom, što na kraju ne iznenađuje da se neki neprirodni domaći jezik odnosno vještački vernakular oživljava i zatiče umjesto nacionalnog jezika. Etničke grupe se upravo bore oko što veće razlike u vidu jezika, sa ciljem da ona prenese i svu etničku razliku, gdje ih Vlaisavljević opisuje kao fabrikacije jezika sa određenim vidom rekonstitucije etnija. Razlika između etničkih grupa kao i jezika se najbolje vidi i danas se najviše koristi prema leksičkoj razlici koja prelazi u etničku odnosno nažalost onu bitnu razliku da se izloži u našem društvu, gdje su ove leksičke razlike važne kako bi se razlikovale različitosti čak između vlastitih imena. Upravo važan period rekonstitucije etnija Bošnjaka, Srba i Hrvata jeste negiranje i osporavanje za zajednički jezik, a odbacivanje onog zajedničkog je u biti postalo bitno za konstruisanje etničkih identita. Ovo je stvorilo konotativno jako bitnih dijelova preživljavanja etnija. (Vlaisavljević, 2009: 56-66.)

Jedan od slikovitijih opisa kulture ali i dijaloga u Bosni i Hercegovini ponudio je Enver Kazaz prema kojem je ona predviđena kao drama puna napetosti u kojoj u identitarnom dijalogu subjekata svaki usvaja pojedinosti drugog ali i čuva svoje granice. U ovom okviru između dramskog modela konstrukcije kulture koji njeguje vezu „Ja-Drugi“ u svojoj pluralnosti naspram monološkog okvira identiteta u dijalektičnim kulturama, kojem se drugi vidi kao neosvješteni dio Ja, dramski model ne razvija samo dijalog na osnovu tradicije već ga i nadilazi, stvarajući, kako ga je Kazaz nazvao, polilog sa tradicijom. Problem sa kojim se susrećemo u Bosni i Hercegovini nauštrb teritorijalnog usmjerjenja je konstrukcija koju trpi književnosti Bosne i Hercegovine, gdje se kultura poistovjećuje sa državnim teritorijem, što u našem slučaju ne mora biti slučaj da se ograniči na jedan teritorij već ona nadilazi granice, te se u tome relativizira samorodnosti bosanskohercegovačkog kulturnog identiteta u svojim posebnostima. Sa etničkim ideologijama nakon posljednjeg rata u Bosni i Hercegovini kako u kulturi tako i u književnosti zamjenjuju se koncepti gdje je bitna književnost u svrsi nacionalnog identita u kojem se i srpska i hrvaska književnost proučavaju i gledaju samo iz matičnih književnosti i zaboravlja se karakterističnost bosanskočrvenog i bosanskosrpskog identiteta. (Kazaz, 2008: 17-21.)

U vidu kulturne asimilacije te kulturnog razvitka kanon koji predstavlja za određenu književnost odabir pojedinih književnih djela sa velikom važnosti, danas je isti postao borba sa političkim pitanjem u kojem se također sa svojim centrima moći svoje ideologije preslikavaju kao norme kulture. Nacionalna književnost je postala negatorska u vidu manjinskih književnosti ali također

ogroman problem jeste sa bosanskohercegovačkim i bosanskočrpskim književnostima koje vrše određenu predstavu iz tzv. matičnih zemalja odnosno beogradsku i zagrebačku kulturnu ideologiju zapostavljujući domaću najbitniju. Ovakvim činovima se radi na absolutnoj teritorijalizaciji sa kulturnim identitetom gdje bi se svaka druga kultura i identitet posmatrao kao štetan i poguban te se u biti stvara herojski odnosno historijski oblik kulture sjećanja. Za ukupnost kulturne ali i znanstvene društvene cjeline Ugo Vlaisavljević je opisao situaciju kao nemogućnost izvršavanja vlastitog epistemiološkog preispitivanja, što se može protumačiti da u konačnici kako kultura tako i književnost su u nemogućnosti potpunog oslobođenja od politike i nemogućnost slobode književnosti naspram ideologije. Zarobljene etničke skupine u konceptu nedovršenih uspostavljanja bosanskohercegovačke kulture i nacije kao i zamisao o interakcijama kultura pada u zaborav jer se lideri na političkoj i kulturnoj sceni okreću starovjekovnoj nacionalnoj teritorijalizaciji i ograničenom kulturom koja se svodi na krvavu historiju, a koncept kanona na klasificirano ideoškoj teoriji. (Ibid, 33-40.)

Obzirom na upletenost politike kako u kulturu tako i u književnost, iste se trebaju izboriti za nepristranost mišljenja koje će predstavljati prave vrijednosti kulture i književnosti naše države, te preslikavati i predstavljati historijske činjenice koje su originalno domaće a ne produkt uvoza.

Sa svrhom stvaranja lažne stvarnosti te prikazivanja kako neprincipijelnosti tako i neprofesionalnosti na bosanskohercegovačkom slučaju historije i naučne analize, Tarik Haverić u svojoj knjizi *Kritika bosanskog umu* dolazi kao osvježenje u rasvjjetljavanju i raskrinkavanju lažnih podobnih ideologija priznatih akademskih ličnosti koji su svoju propusnicu u načno-znanstveni svijet su dobili podanošću višim etno-religijskim ciljevima. Bez ustručavanja prema ovim ličnostima jasno iznosi stavove koji su u totalnoj suprotnosti sa stvarnošću, te nam jasno daje do znanja kako je kritička masa ovog društva ona koja treba da se probudi i jasno spriječi lažne navode koje kasnije profiliraju i političku scenu gdje se na sintezi „rekla-kazala“ ponavljaju netačni navodi i degradiraju historijske i kulturne činjenice pa u konačnici i produbljuje raskol između stanovništva sa povećanjem mržnje prema drugom narodu ili religiji. Ne podcenjujući ničiju kompetentnost u naučno-istraživačkim radovima poslužit će se analizama koje je autor Tarik Haverić naveo u svojoj knjizi *Kritika bosanskog umu*, koje bi trebale biti kritički analizirane kroz cijelo društvo, a ne samo bosanskih muslimana kako je većina navedena u ovoj djelu. Svakako kritike na račun pojedinaca kako Durakovića tako i

ostalih ličnosti nije stala na jednom primjeru, ali u cilju da se prikaže razumski racionalno slika današnjeg društva, ne umanjujući ničiju ličnost, u kojem podobni dobivaju na većem integritetu od onih stranački neopredjeljenih ili nepodobnih jeste u ovom odlomku rada kao i cilj da se probudi svijest svakog čitaoca da prosuđuje i apsorbuje svaku informaciju koju dobije vlastitim intelektualnim sposobnostima te utvrdi činjenično stanje. Sve ovo nam je potrebno da bi stvorili dijalog kompromisa i razumijevanja u kojem nas kao zarobljene ptice u kavezu neće moći pojedinci držati svojim teorijama koje u etnopolitici većinom imaju karakter mržnje prema drugom.

Takve zamisli mržnje prema bosanskim muslimanima ili iskrivljene, istine ističe Haverić, daje Muhsin Rizvić u osvrtu na djelo Ive Andrića Put Alije Đerzeleza, gdje Rizvić staje na stranu narodne balade u kojoj su braća Morić predstavljena u suprotnom plemenitom pogledu u odnosu na historijske činjenice kojima se Andrić koristio u svom djelu gdje su oni bili razbojnici. (Haverić: 117-118.)

Dakle, po svemu sudeći Andrić je kriv ovdje jer je govorio istinu te je trebao prikriti ili bar tu činjenicu razbojnika uljepšati jer su oni predstavljeni kao muslimani. Kriv jer govori istinu. Ovo nam zvuči baš poznato u današnjem političkom dijalušu gdje se isto takav nazovimo ga Andrić političar osuđuje kada se treba stati u kraj nepravednom, neprincipijelnom, korumpiranom odnosu u društvu.

Ono što bi Muhsin Rizvić prema Haveriću trebao shvatiti kada se također osuđuje Andrića na osnovu teze o braći Morić da su prikazane kao „izrođene spodobe romantičarske egzotike, mraka i ružnoće“ jeste da se umjetnost ne bavi striktno lijepim, kako se nikad nije ni bavila i da je u stvarnosti ovo predstavlja moralno zastranjenje Rizvića. (Ibid: 121-122.)

Ovakvo moralno zastranjenje ne našu kolektivnu žalost ne staje samo na jednom tekstu i osobi, već se prelijeva u sve pore društva pa se takva pojava najviše očituje na bosanskohercegovačkoj političkoj sceni sa lažnim uvjerenjima. Da bi se oslobođili i otpočeli društveni razvoj potrebno je da pogledamo kolektivno istinu vlastitim očima i prihvatimo je kao takvu, bez obzira bila ona sa bosanske, hrvatske, srpske, muslimanske, katoličke, pravoslavne ili neke druge strane vjere i tek onda početi sa osuđivanjem onih koji se pokazuju kao izdajnici naših zajedničkih i pojedinačnih vrijednosti. U današnjem vremenu kada su nam informacije dostupne u svako doba i raznim

oblicima preko internetskih stranica, medija ali i kvazi akademskih autora i djela, više nego ikad moramo biti oprezni u razlučivanju istine i laži te način na koji će to uticati na našu okolinu.

Ovu eroziju naučne analize upotpunjuje i Vahida Šeremet, koju autor navodi kroz njeno djelo „Studija Hasanaginica od 1646. godine do danas“, gdje već u samom naslovu djela Haverić približava grešku koja nam promiče da se sa ovakvim naslovom Šeremetova mogla jedino pozvati na nečiju studiju koja je već prije napisana i objavljena, a u pravom smislu studije naslov bi trebao biti „Hasanaginica od 1646. godine do danas. Studija.“ U nizu nelogičnosti koje Haverić ističe iz djela autorice Šeremet pokazat ćeemo samo djelić tih aluzija cijenjene autorice da bi se približila realna slika svijeta koji nas okružuje te još jednom probudilo kritičko razmišljanje i ta masa građana koja je uspavana. Potpuno pogrešnim tumačenjem, najprije kod poređenja Hasanaginice i Banović Strahinje Šeremetove koja svoju studiju smatra ključnom u analizi djela Hasanaginice iznosi totalno pogrešne zamisli koje izvorni autori teksta nisu izrekli. Prvobitno pogrešnim citiranjem teksta, zatim i napadom na Hatidžu Krnjević-Dizdarević koja je prema Šeremetovoj iskazala da je Hasanaginica prevarila muža, što Krnjević-Dizdarević nije naprsto htjela reći već opisuje pobude junaka koje nisu jasne u poređenju dvije narodne pjesme, pokazuje nedostatak kompetentnosti autorice da se uhvati u koštac sa analizama djela kako sa filozofskog, lingvističkog tako i sa svakog drugog aspekta. Usprkos ispravkama Haverića u tačan naziv djela koje je Šeremetova objavila, može se reći da je ipak u većini autorskog rada koji je uradila, svoje teze bazirala na djelu autorice Krnjević-Dizdarević pa bi iz tog razloga bio i tačan prvobitni naziv da su namjere Šeremetove bile bazirane da se pozove na spomenutu autoricu i njeno djelo. (Ibid: 148-158.)

Ćurak također navodi da je Univerzitet u svijetu a pogotovo u BiH u velikoj krizi, gdje su naši Univerziteti opet mnogo zaostali u vremenu sa naučnim analizama i uporištim na nacionalnih politika. Mentalitet koji se na pojedinim etnonacionalnim univerzitetima stvara kojeg profiliraju etnički zasnovani profesori jesu mentaliteti u svrhu nacionalizma, nekad prešutno sa manje vidljivih dokaza, a nekad naočigled svih nas kroz svoje ciljeve i programe. Moć koju je Univerzitet izgubio kako bi individualaci blokirali reforme skriva nacionaliste ali i one koji se tako ne profiliraju u zajedničkom neradu. Zbog ovoga je više nego teško doći do reforme sa europskim standardima i približiti se reprodukciji novih razmišljanja koja nisu temeljena na starim vizijama. Proces koji treba spoznati i doživjeti jeste ciljati na transformaciju iz profesora

političara u profesora naučnika i istraživača, odnosno dati prednost onima koji su život podredili znanosti i velikodušnom te požrtvovanom davanju vlastitog znanja, ali i potaknuti drugu stranu studenata, da samostalno rješavaju probleme kao i da se probudi i potakne zdravo kritičko razmišljanje svakog od njih. (Ćurak, 2006: 113-119)

U vjerovanju etnonacionalnih ideologija ulazi teza da je od svih alternativa u Bosni i Hercegovini najbolja ona koja stvara količinu ljudi koji su iste ideologije, razvijajući etnonacionalnu homogenizaciju, što nam i potvrđuje Nerzuk Ćurak u svom djelu Obnova bosanskih utopija kada postdjetsku Bosnu i Hercegovinu vidi u ironiziranju multilateralizma sa kreiranjem zajednice pokvarenih intelektualaca i stvaranjem nove historije na konzumerskoj sadašnjosti. Ono što se u političkom govoru nakon rata dovelo u svakodnevnicu osim iskorištavanja emocionalizma za političke poene jeste i laž koja se objavljuje kao istina kao i poraz institucionalizma gdje se vidi stagnacija u napretku kako društva tako i države izražavajući bezvoljnost ljudi za promjenama. Ove promjene nužno zahtijevaju priznavanje i očitovanje slabosti koja u bosanskohercegovačkom društvu svakako predstavlja nacionalizam, koji kako autor opisuje prema riječima Bergsona i Boorstina parafrasirajući, izgleda gori od europskog jer ne zaboravlja odnosno ne odbacuje vrijeme te skamenjuje sve sa sobom. Ono što bi trebalo promijeniti jeste diskurs među identitarnim razlikama koje samo po sebi čine Bosnu i Hercegovinu kao "Razliku i Identitet" što navodi Ćurak odnosno shvatiti da je sama razlika već identitet, te se dalje ne treba upuštati u dokazivanje različitosti. (Ibid, 37-42)

Iako kulturni stavovi utječu u određenoj mjeri na naše mišljenje ne određuju ga u potpunosti, a s ovim postoje također i drugi utjecaji koji kreiraju naše mišljenje ali ne u potpunosti jer na kraju ostaje naša sloboda kreiranja mišljenja. Usprkos svakodnevnim utjecajima na kreiranje naših mišljenja o identitarnim razlikama od strane političkih aktera ostaje nam mogućnost slobodnog zaključivanja da li te razlike u konačnici bivaju toliko velike ili nam se tako predstavljaju.

Poraz institucionalizma se vidi kroz taoce bosanskohercegovačkog suvereniteta ograničene elementima tradicije gdje se ne daju šanse za rješavanje deteritorijalizirano usitnjrenom strukturom, kao i etnički nacionalizam koji razara društvo i državu, gdje ogromna birokracija daje značaj i status ljudima, koji u razvijenijim zemljama ne bi imali na značaju, pa se tako zadržavajući mjesta lokalne moći protive i obnovi države. Upravo zakašnjelost Bošnjaka u svijet nacija u postdjetskoj Bosni i Hercegovini, kako Ćurak naglašava je davalo šansu da se prikaže

i uspostavi jedna nenacionalna nacija, što u konačnici nije upotrebljeno da se premoste historijski okovi plemena. Ove okove osjetimo još kroz funkcioniranje BiH na lažnim iskazima etnopolitike kako je malo ko postigao ovakav napredak u kratkom periodu nakon toliko mržnje prikrivajući političku neuspješnost sa slikama fantazijskog napretka. Ova fantazija živi u politici navodno predstavnika Bošnjačke politike od koje se vremenom sve više kako intelektualaca tako i običnih građana distancira, kao u stripovski prikazanoj BiH koja je ostala neizmaštana. Jedinu nadu koju autor navodi na političkoj sceni jesu autsajderi odnosno oni politički akteri koji nisu bili na poziciji Predsjedništva BiH iz 1992. godine, gdje bi autsajderi na principu građanske države imali mogućnost pretvoriti fantaziju u stvarnost boreći se protiv konfuzije koja je zavladala i mnogobrojnim racionalnim pitanjima i odgovorima unijeti nemir u etnopolitičke strukture koje se opiru procesu napretka društva i države jer se njihova sigurnost zapravo nalazi u statusu quo i stalnim tenzijama. (Ibid, 61-66)

Nove nade generacija koje su rođene poslije rata i agresije na BiH, kako ih često nazivaju u svakodnevnom govoru, trebaju zdravu socijalizaciju koja prvobitno kreće iz porodičnih krugova gdje se najviše upoznaju o ratnim dešavanjima. Iako je potrebno upoznavanje historije ona ne mora biti ključni faktor u manipuliranju novim strahovima koji potiču iz prošlosti, već se treba stvoriti predispozicija za razumijevanje različitosti i uvažavanje potičući sve veću političku participaciju.

5.2. DIJALOZI O „RAZLIČITIM ISTINAMA“

Prema riječima filozofa Deleza kojeg autor Vlaisavljević navodi, isti je ustanovio da su istočna u koja ubraja i istočnoeuropska društva većinom paranoična u odnosu na zapadna gdje su ona shvaćena više kao shizofrena, a u svrsi paranoje etnonacionalizam uzima isti oblik društvene prakse u bitci protiv otuđenja koje se na kraju završava kao samootuđenje. U sklopu etnopolitika pogled na budućnost prikazuje strah, dok prijašnji režimi daju osjećaj da je ljepše vrijeme proteklo davno prije jer nam prezent etnopolitika ne nudi neku nadu i utjehu. Ratovi koje se sada vode Vlaisavljević ih naziva ratovima sablasti u sjećanju, gdje stanje društva kojem je potrebna pomoć i koje je bolesno iako to ne priznaje, živi u nekrofilnoj politici za neprežaljenim vođama. (Vlaisavljević, 2007: 32-36)

U svrhu bolesnog društva i etničkog nacionalizma prikaz jeste da se grad koji je bio svijetao primjer intelektualaca na ovim prostorima, poznat u svijetu po svojoj građevini koja spaja dvije obale ali i više od toga, danas postaje poznat kao grad Mostar koji je etnički podijeljen na dva dijela sa vrlo malo političke funkcionalnosti. Ovaj primjer nije nažalost sam u našoj državi gdje su skoro svi veći gradovi postali glavni gradovi za etničke identitete odnosno centri u kojima se kako politički tako i kulturni način života odvija prema etnopolitici. Upravo u svrhu izgradnje građanske države ovi veći gradovi kao i najviše glavni grad Sarajevo trebaju imati snagu da pobijede identitarne razlike zasnovane na etničkom nacionalizmu kako bi dali snagu i ruralnim dijelovima priključenja za građansku državu. (Ibid, 37-38)

Da bi došlo do političke funkcionalnosti ali i svake druge potrebno je u određenoj mjeri i praštanje, gdje žrtve koje su preživjele genocid, urbicid i sve druge zločinačke poduhvate zahtijeva potpuno priznanje tih zločina, ponajviše genocida, iskreno izvinjenje i kajanje određenu kompenzaciju, traženje pravde i zatvaranje zločinaca. Praštanje i normalan nastavak života neće se dogoditi sve dok počinilac i žrtva ne prihvate zajedničke uslove kakvi god oni bili.

Ono što nam je potrebno za nadilaženje etničkog nacionalizma jeste borba za istinu ali borba u kom smislu kada sama politika kako je Ćurak objašnjava jeste afirmacija skrivanja sve sa ciljem da se ignorira detektiranje političke istine kao laž. Snagu u ovom projektu svakako sa intelektualnom masom trebaju pronaći mediji u cilju razotkrivanja istine, pružiti otpor sistemu ideologiziranja ili kako Ćurak objašnjava uvođenjem pojma intuitivne Bosne gdje intuicija nije nužno ta istina tek suprotnost laži prema kojoj bi u BiH svi narodi različitih identiteta predstavljali se, intuitivno, Bosancima. Zbog toga što političari svoju intuiciju koriste samo za jeftine političke igre te se ne koriste njome kako bi u biti trebalo za međusobnu kooperaciju i zajednički progres, njihovo viđenje države nije isključivo istinito obavezujuće, jer je BiH više od toga u saznanju koje nije potencirano. U situaciji kakvoj jeste sa dejtonskim ustrojstvom BiH pomoć u oživljavanju spomenute intuicije ima u viziji autsajderskog uma, priliku pobijediti nacionalističke identitete i njihove intelektualce koji drže kanale komunikacije svojim povijesnim, žrtvenim i spasonosnim porukama koje bi trebale postati absurdne za narod koji bi po intuitivnoj logici zajednički se predstavljao kao Bosancima. (Ćurak, 2006: 70-77)

Nakon dvadeset osam godina naše društvo u cjelini nije spremno prihvatići činjenice i dati konačnu osudu zločina prihvatanjem genocida, što se navodi prvo bitno kroz zakon koji je

nametnut odlukom visokog predstavnika Valentina Inzka koji je u Kaznenom zakonu Bosne i Hercegovine uveo kažnjavanje upravo onih pojedinaca koji šire međuetničku mržnju.

Kako se navodi u tekstu obrazloženja sankcionirat će se: „veličanje pravosnažno osuđenih ratnih zločinaca, negiranje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina.¹¹ Ovakva dopuna Kaznenog zakona se prema međunarodnoj zajednici nije mogla očekivati od triju etničkih skupina u Bosni i Hercegovini upravo zbog pojedinačnih političkih aktera koji su blokirali donošenje ovakvog zakona te kontinuirano slavili zločine i osporavali presude međunarodnih sudova za dokazan genocid.

Nadalje ovakav zakon prema tužiocima u Bosni i Hercegovini je novost, te se isti brane u vlastitom neradu kako Milanko Kajganić navodi da nema sudske prakse u ovakvim slučajevima te da je veoma teško dokazati slučaj u kome se negira genocid. Ono što Mirsad Tokača navodi u intervjuu za Radio Slobodna Evropa da se upravo na ovaj zakon dugo čekalo te sada kada imamo šansu za osuđivanje ovakvih zločina vješto ih izbjegavamo, te da je jedan od razloga upravo taj što u parlamentarnim stolicama se nalaze one osobe koje su činile ovaj zločin negiranja genocida ili možda čak u njemu sudjelovali.¹² Primjer razloga koji drže međuetnički naboje, vrijedajući žrtve i njihove porodice dajući vrlo malo osjećaja sigurnosti, daju poruku bosanskohercegovačkom stanovništvu u apsolutni nedostatak zaštite ljudskih prava te se u konačnici iz takvih razloga većina onih koji nisu spremni na borbu protiv nerelevantnih lažnih iskaza, korupcije, manjka sigurnosti te ekonomске nestabilnosti napuštaju BiH.

U osudi negiranja genocida spontano i velikom brzinom se uključila i međunarodna zajednica, od kojih je jedna od najglasnijih bila ambasada Sjedinjenih Američkih Država u BiH. Za posljednji slučaj negiranja genocida sada veoma glasno od strane Milorada Dodika predsjednika Republike Srpske, ambasada SAD-a je osudila takav čin govora mržnje obrazlažući ga upravo onim što sam spominjao u radu uskraćivanjem osnovnih sloboda stanovništvu zalaganjem na etno teritorijalnim podjelama od strane ovakvih političkih aktera, koji se trebaju prвobitno

¹¹ (Office of the High Representative: <https://www.ohr.int/visoki-predstavnik-valentin-inzko-uevo-je-danas-dopunu-kaznenoga-zakona-bih/>, datum pristupa: 08.07.23.)

¹² (Radio Slobodna Evropa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-negiranje-genocida-srebrenica-sloboda-govora-bosna-i-hercegovina/32299270.html>, datum pristupa 08.07.23.)

usredotočiti na poticanje euroatlantske integracije BiH te boljem ekonomskom prosperitetu cjelokupnog stanovništva.¹³

Kao jedan od glavnih pokazatelja stanja bosanskohercegovačkog podijeljenog društva jeste neuvažavanje genocida danom žalosti na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine koje Vijeće ministara BiH nije jednoglasno podržalo, već je proglašen samo u Federaciji BiH.¹⁴ Ovakva nam situacija daje sliku borbe donošenja bitnih političkih odluka koje se tiču cijele države ali koje su nemoguće sve dok su na vlasti radikalizirani politički akteri koji javno odbijaju da žive miran i skladan suživot uvažavajući i poštujući žrtve sa bilo koje strane, a to im sve omogućuje manjak pravne države koja sankcije za ovakve neumjesne izjave, pod krinkom slobode govora i mišljenja još ne provodi.

Borba sa stvarnošću današnjeg stanja bosanskohercegovačkog društva Ćurak vidi kroz pesimizam referirajući se na Lorca koji tvrdi da je optimizam samo blizak onim koji nisu svjesni za bujicu suza oko nas. Oni koji bi trebali postati svjesni borbe za goli život u vlastitoj državi su dejtonski nacionalisti, suočiti se sa besmisлом optimizma kako ga Ćurak opisuje koji hoće da bude viđen, ali ne da vidi. U prethodnim godinama susretali smo se sa mnogo konstatacija od kojih malo ili nikako zvanične koristi, da se Dejtonski sporazum treba mijenjati. Realnost je takva da su potrebne promjene u kojima Ćurak izdvaja 280 ministarstava koji predstavljaju neprihvatljivu birokratsku prepreku, te bez osnovnih promjena kako Ustava tako i ostalih struktura vlasti i društva ulazak BiH u EU je blijeda slika koju dejtonski nacionalisti iskorištavaju s vremena na vrijeme. Nemogućnost promjene stanja prema EU u ovakvoj konstituciji jeste to što dejtonska država je olakšala i pružila vladavinu najgorih, te uređuje monocentrično društvenu svijest iz koje se čini nemoguće otrgnuti. Pomoć koja je potrebna Bosni i Hercegovini također se vidi od građanstva koje za vlastitu zemlju ne bi trebalo imati pitanje šta je država za njih uradila, već se mora suočiti prema zamisli Ćurka sa donošenjem odluke, borba za ključnim promjenama dejtonске države protiv vladavine najgorih, gdje se dejtonski nacionalizam sada hrani etničkim nacionalizmima, te kao cjelina zajedno krenuti u promjene birokratsko zarobljene države lažnom demokracijom lokalnih autonomija. Bez ovih

¹³ (Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Bosni i Hercegovini: <https://ba.usembassy.gov/bs/sjedinjene-drzave-uvijek-ce-reagirati-na-negiranja-genocida/>, datum pristupa: 08.07.23.)

¹⁴ (Al Jazeera: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/7/5/vijece-ministara-bih-odbilo-proglasiti-11-juli-danom-zalosti>, datum pristupa: 07.07.23.)

promjena u aparatima naše države, integracije u EU ostaju samo lažne nade koje nam slikaju bosanskohercegovačke elite iskorištavajući ono što je još ostalo da se iskoristi. (Ćurak, 2006: 80-86)

Demokratija i demokratičnost kao ocjenjivači jednog društva nisu dovoljni da bi se u potpunosti vidjela slika tog društva, jer da je tako kako objašnjava Vlaisavljević razlika među narodom i građanima bi se svela da je građanstvo samo preduvjet za egzistenciju naroda, jedinka stičući svoja prava se utopljava u masu drugih. Brisanjem autonomije pojedinaca gdje narod predstavlja pravog učesnika politike kroz osobne interese, jeste brisanje osnova liberalnosti u kojem autonomija pojedinca predstavlja veliku ulogu u tom obliku moderne gradnje politike. Baš na sličnim stavovima moderna politička razvijenost u svijetu stavlja principe demokratičnosti i liberalnosti zajedno priključujući ih jedno drugom, usprkos njihovoj različitosti kao sa primjerima demokratskog despotizma najveće osude liberala. Na ovim principima gdje sloboda pojedinca nije ugrožena sa pravima većine, kao ni sloboda manjina sa većinom, danas se ustoličila formalna demokratija sa svojim pravno-institucionalnim oblikom i pokazala se kao najbolja pružajući bar jednakе šanse bez doslovno svih jednakih građana. Problem koji bosanskohercegovačko društvo ima jeste nedostatak demokratičnosti u pogledu da je zakon jednak za sve, ali su prava pojedinaca važnija, gdje su političke partije svoju jedinu transformaciju izvršile iz komunističkih u nacionale onako kako njima odgovara. (Vlaisavljević, 2007: 55-58)

Ružna iskustva sa politikom dovela su nas do kolektivnog mišljenja da ona kvari moralnost ljudi te da samo građani koji su odvojeni od političkog života imaju dozu moralnosti koja političarima nedostaje, pa se iz tog razloga odbijaju uključiti u politiku iako po demokratskim principima je upravo suprotno da građani bivaju uključeni. Za napredovanje u ovom smislu nam je potrebna dijaloška demokratija u koju filozof Kimlika prema riječima Vlaisavljevića uključuje osobine „odvažnosti u javnom nastupu i spremnost na uključivanje u javni razgovor, zatim osjećaj za pravdu i sposobnost da se prepoznaju i poštuju prava drugih, uljudnost i tolerancija ali i zajednički osjećaj za solidarnost i odanost. (Ibid, 59-61)

Osim građana koji trebaju na bosanskohercegovačkom političkom polju dati doprinos u kvalitetnijem učestvovanju, od političara se ovdje također očekuje da se razvije dijalog u kojem

neće biti ustupaka prema nekoj strani ili totalne osude prema drugoj sa različitim mišljenjem gdje se dijalog svodi na lobiranje i loše donošenje odluka.

U dijalu razumijevanja i kompromisa obnavljanju našeg bosanskohercegovačkog društva mnogo je pomogla, a možda čak i najviše do sad, pozicija običnih ljudi koji su bez predrasuda krenuli u život bez etnonacionalnih podjela, kako ih Vlaisavljević naziva procesima odozdo, koji prevazilaze onu nametnuto strukturu odozgo. Problem koji ističe Vlaisavljević u našem društvu jeste korporativnost sa malim značajem političkog dijaloga, gdje individualac pokušava biti prihvачen kod drugih kao segment njih samih. Politički dijalog se najviše vidi kao pravi dijalog onda kada je u javnoj sferi razgovora, dok se istinski potencijal dijaloga ne iskorištava da bi se došlo do unutrašnjeg obrata i procvata individue. (Ibid, 67-69)

Kao još jedan način pomoći Ćurak vidi u uključivanju međunarodne zajednice unutar institucija države BiH sastavljene po Dejtonskom ugovoru, da bi uvidjeli nefunkcionalnost ali i nemogućnost promjena u ovakvoj strukturi. Ovim činom bi se približili političkom liberalizmu pravde, te bi se pravda sada gledala zajedničkim očima umjesto sadašnjem mi i oni. Pseudopristojan narod kako nas Ćurak opisuje jeste ona vrsta koja i dalje ima prednost u vladavini ljudi nad zakonom, na putu liberalizma za koji nije siguran da će dostići. Ono čemu trebamo težiti jeste da se po Platonovim zamislima građani trebaju uključiti i promišljati sebe kao donosioce zakona onih koji bi bili najbolji za cijelo društvo, zadovoljavati građanske uljudnosti po moralnim principima ne po zakonskim što bi bilo u suprotnosti sa slobodom govora, baviti se učinkovitim pristupanjem građana. Mannet ovu vrstu građana naziva radikalno nezavisnim čega u BiH svakako manjka, jer kako Ćurak navodi „nema proizvodnje javnoguma bez deviktimizacije viktimiziranog društva“, te također što je potrebno jeste da se građani oslobole okova nacionalizma. (Ćurak, 2006: 92-94)

Osim primjera veoma sporog donošenja odluka u bosanskohercegovačkoj politici ova naša država je primjer u kome je u svakodnevnom životu političko pitanje pobijedilo nad bilo kojim drugim pa i ekonomskim stvarajući zastoj u društvenom razvoju i putu za pravom parlamentarnom demokratijom. U konceptu koji je zaživio u BiH donošenje bitnih odluka bez prisustva elita je postao nemoguć, u čemu se na kraju sprječava ostatak stanovništva prema razvoju koji su potonuli u dominaciji političkog poretka i gdje tržišna ekonomija kao bitna podloga za ulazak u EU je pala u zaborav. Jedan od najvećih problema u ovom pogledu koji

lančano uzrokuje mnoge druge za sobom jeste korupcija koja se uzima kao neophodan alat u usponu do prioritetnog cilja. Kao primjer Ćurak navodi oblik iracionalne korupcije odnos građana koji svoj problem u redovnoj proceduri općinskih službi izbjegavaju te traže lakši put do šaltera koji će ih riješiti problema, što u najvećoj mjeri dovodi do izražaja mentalitet bosanskohercegovačkog građana. Također ono što nam nedostaje a Ćurak podcrtava jeste input i output zahtjeva građana koji su isporučeni političkom sistemu ali i povratnih odluka tog istog sistema sa državnim instrumentima, što nam daje rezultat korupcije za traženjem van formalnih rješenja. Jedini način pobjede sa korupcijom koja se ustoličila kako u mentalitetu građana tako i u svim porama političkog i društvenog djelovanja jeste gore već spomenuta Platonova izgradnja zajednice u kome je zakon gospodar, a ne sluga upravljača. (Ibid, 98-101)

U svrhu brane političkog ustrojstva kakvim je sačinjena danas BiH javlja se konekcija koja je stvorena između političkih stranaka i državnih aparata, gdje u vlastitom interesu opstanka na političkoj sceni ali i u državnim institucijama ove strukture se protive ukidanju ili smanjenju suvišnog birokratskog aparata. Ne samo da se pojedine elite boje tog ukidanja suvislog, već i ukidanja mogućnosti koruptivnih radnji u već uvriježenim institucijama.

Prema istraživanju javnog mišljenja građana o koruptivnim institucijama Ćurak navodi rezultate i 2006. godine prema kojima se upravo ta korupcija najviše iz pogleda građana osjeti u političkim strankama, što dovodi do zaključka da su i vlade i ministri ali i drugi opštinski izabranici od strane građana upravo korumpirani, od čega najviše se ističu najviše one partije na vlasti. Upravo u ovom smjeru obnove bosanskohercegovačkog društva i države treba krenuti, sa rekonstrukcijom političkih stranaka ali i lidera i elita koje građani također najviše smatraju odgovornim za korupciju, da bi se izgradio kvalitetan put u ljepšu i kvalitetniju perspektivu sutrašnjice. (Ibid, 103-105)

U zemlji koja građanima u svakoj pori života daje na značaju politički aspekt prožet nacionalizmom sa stranim intervencijama od međunarodne zajednice, ima problem nerazumijevanja i odbojnosti za zajedničke procese izgradnje, te u takvom ambijentu koji nudi suficit politike u svakom momentu života bori se u biti sa nedostatkom prave bosanskohercegovačke politike. Politika koja bi nudila promjene jeste ona koja neće preovladavati ekonomski faktor održivog razvoja, već u zajedničkoj svijesti građana i političkih

lidera stvarajući ugodaj za razvoj civilnog društva i regionalnih inicijativa ali i odgovornog i efikasnog političkog sistema stati u kraj praznim historijskim prepirkama. (Ibid, 106-108)

Podstrekivanje kulture dijaloga ali i političkog dijaloga u BiH se smatra u najblažem tonu besmisleno, te osobe pojedinci koji žele da razumski i racionalno raspravljaju o bilo kojoj temi za dobrobit društva biće ismijani ili predstavljeni kao izdajnici koji žele opravdati ratne zločine ili počiniti nove. Ispitivanje stanja poslijeratne politike se ne smije dešavati u pogledu etnonacionalnih politika, ta sumnja u njihov rad ne smije postojati jer tobože sve što oni urade to je za dobrobit i opstanak svog naroda. U ovome se ogleda ropstvo i poniženje bosanskohercegovačkog naroda, gdje su promjene dobrodošle u svim poljima osim u ovoj najpotrebnijom za nas vladajućih režima. Nije mnogo drugačija situacija u našem susjedstvu kada se govori o Oluji kao oslobađanju okupiranog dijela teritorija za kojeg su mnogi domoljubi dali svoje živote za nezavisnost i suverenitet države što je neosporno. Ali problem je prići ovoj vojnoj operaciji kao egzodusu srpskog stanovništva sa područja teritorija Hrvatske što bi značilo veliku izdaju. Pobjeda koja je donijela poraz jedne specifične vojske kako Vlaisavljević objašnjava je istinska pobjeda, za razliku od one koja je donijela čitav poraz jednog naroda. (Vlaisavljević, 2007: 72-77)

Eksplozija nasilja koja se dogodila na ovim prostorima koju Vlaisavljević preko Benslame objašnjava tako da je uzrok nepodnošljiva blizina u čemu se osobni identiteti počeli preklapati te da se strano tijelo mora ukloniti iz vlastitog, također može biti i uzrok spasa BiH preko iste srodnosti i povezanosti naroda. No da bi se došlo do toga, kultura dijaloga mora prevazići granice etničke podjele, ratne događaje prikladno osuditi kao i prihvatići da leševi u grobnicama ne lažu, mnogim sekundarnim nastali premještanjem i skrivanjem tijela, isto su dokaz zlodjela koja su zločinci učinili. Osim ljudskih žrtava, kulturocid i urbicid koji se dešavao od velikog je značaja prihvatanju istine da bi se normalan način života među svima nama nastavio. Primjer jeste jedna od najljepših džamija u Europi, banjalučke Ferhadije koja je raznijeta i pronađena na desetinama različitih deponija, ali uz dobru volju opet obnovljena. Usprkos svemu ovom snaga za obnovom međusobnog povjerenja treba preuzeti pobjednički tempo, a početak jesu osude zločinaca u narodima iz kojih potječu, svih zločina kao i prihvatanje istine onako kako se desila. (Ibid, 123-124)

Snaga i sposobnost očuvanja etnoteritorija kroz vojni i policijski aspekt djelovanja u etnonacionalnim politikama izražava namjeru preživljavanja koja se građanima percipira kao jedina mogućnost izbora. Izbor poslušnosti, upravo ovakvih dogovora političkih elita odvijaju se na raznim turističkim blagodatima BiH, u kome se ogleda gušt i komfor na vlasti i zapravo rad koji više liči na nerad. (Ibid, 82-85)

Nepovjerenje u donošenju ključnih odluka u kojima se većinom dolazi do ustupka sa jedne strane izazivaju opet nepovjerenje u čin samog ustupka. Ono što nedostaje međusobnom povjerenju i lakšem donošenju odluka jeste dobra volja kako Vlaisavljević naznačuje, jer bez toga dijalog se vodi među onima koji ističu osobne interese bez želje za dijalogom i dogовором. Ustupkom u pregovorima karakterišu se većinom oni koji su na nekom gubitku, što nužno ne mora biti istina ali ono što bi trebalo da doprinese dijalogu jeste donošenje dobre volje kada se na nju nije oslanjalo. (Ibid, 89-92)

Problem sa osuđivanjem zločina nažalost nije završen, nakon čak i odslužene kazne danas u javnom dijaluču imamo izjave presuđenih ratnih zločinaca koji veličaju svoje zločine, a od njih niko u javnosti se ne ograjuje, tek poneki politički akteri drugih etničkih skupina ili opozicije. Primjer jeste nedavna izjava Darija Kordića: „sve bih ponovio, ni sekunde ne bih zamijenio, svaka je sekunda vrijedila“. ¹⁵

Nakon odsluženih dvadeset i pet godina za ratne zločine jasno daje na znanje da ono što je počinio nema absolutne trunke kajanja prema žrtvama ali ni namjere da takvo nešto monstruozno ne ponovi. Osuđen za djela poput nečovječnog postupanja i namjernog ubijanja i nanošenja velikih patnji, ozljeda, nasiljem nad životom i uzimanjem civila za taoce, okrutnim postupanjem, bezobzirnim razaranjem kojim su uništeni i objekti posvećeni vjeri, te nehumana djela progona na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi su samo od nekih članova po kojima je dotični osuđen. U masakru na rano jutro 16. aprila 1993.godine kako navode dokumenti od presude International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ubijeno je više od 100 ljudi, od kojih 32 žene i 11 djece, a selo je uništeno gdje je Kordić kao regionalni političar sudjelovao u planiranju vojne operacije i napada na selo gdje se masakr dogodio. Također je planirao i naredio napade na druge dijelove Lašvanske doline, kao i napad na područje Busovače protiv muslimanskih civila koji su

¹⁵ (Indeks.hr: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-ratni-zlocinac-dario-kordic-sve-bih-ponovio-svaka-sekunda-je-vrijedila/2470404.aspx>, datum pristupa 09.07.23.)

ili ubijeni, protjerani ili zatočeni prema Kordićevom naređenju u objekte Lašvanske doline. („Lašva valley“ IT-95-14/2)

Čovjek koji je osuđen za najveći masakr između bosanskih hrvata i muslimanima, kao i smrt jedanaestero djece iz sela Ahmići od kojih je jedna beba sa tri mjeseca, danas prema pisanjima index.hr je magistrirao teologiju vodeći crkvene govore, učestvujući u Hodu za život.¹⁶

Reklo bi se prema ovom rehabilitacija je bila uspješna, možda ovom čovjeku treba pružiti novu šansu, možda što je nekad bilo ne znači da je nužno i danas, da se kaje, ali ne. Ovakvo demantiranje u svrhu mirnog multikulturalnog života, sa ciljevima građenja zajedničke države svih religijskih opredjeljenja odavno nije izrečeno. Izrečeno je zbog toga što se ni nakon takve izjave donesene u javnosti i perioda koji je uslijedio niko od predstavnika bosanskih Hrvata nije ogradio niti još više osudio. Poznata narodna uzrečica koja nam ovakvim činom svima pada na um da vuk dlaku mijenja ali čud nikad, odaje samo tegobu nepovjerenja onih koji to mogu imati, običnih građana, koji moraju osuditi osim ove izjave također i one osobe od kojih nisu izrečene, državnika i političkih aktera bosanskih Hrvata, ali i svih drugih koji misle isto kao zločinci.

Taktika i demagogija današnje etnopolitike svodi se na to da narod na ovom prostoru prema etničkim osobinama nigdje nije tako poseban i ukorijenjen kao ovdje, pa se zbog toga takva politika nameće prema rješenju eliminacije svake druge i politike ali i naroda. U ovome kontekstu kultura služi kao alat prikazivanja jedinstvenosti u personifikaciji zavičaja i tla kojeg nigdje drugo nema. Dolaskom nekog na vaše samopozvano tlo sa drugom kulturom prema ovakvom vidu politike vrši prijetnju koja se mora otkloniti. U ove strane kulture koje se ne prihvataju osim drugih nama bližih, spadaju u zapadne kulture demokratije koju baš i ne žele svi prihvatiti u svom zavičaju. (Vlaisavljević, 2007: 138-140)

Bosanskohercegovačko društvo i dalje ima zadatke kao prije 15 i više godina izgradnje državnih institucija, ali u kakvom pogledu bi one mogle biti funkcionalne. Obzirom da se moraju izgraditi u skladu sa interesima svih konstitutivnih naroda takve institucije u očuvanju nacionalnih pluralizama predstavljat će vid zajedničkih institucija koje će po takvoj prirodi morati biti složene. Opcija koja isključuje nacionalni pluralizam u vidu građanske države Vlaisavljević vidi kao opasnost zbog prošlosti u kome smjenom jednopartijskog režima, nacionalni pluralizam je

¹⁶ (Indeks.hr: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-ratni-zlocinac-dario-kordic-sve-bih-ponovio-svaka-sekunda-je-vrijedila/2470404.aspx>, datum pristupa 09.07.23.)

došao kao zamjena za politički pluralizam. Problem u ovom konceptu vidi također u tome da građani u ovom slučaju će izgubiti političku jedinstvenost, te se institucije koje bi bile zajedničke trebaju prilagoditi na jednoj strani pravima građana koja će biti posmatrana kao u skladnim državama većinskih nacija, ali i na drugoj strani konstitutivnih naroda sa svojim pravima također po uzoru na nacije države sa jednakim pravima kao i ostale manjine. (Ibid: 146-148)

Jedan od glavnih faktora kao prepreke institucionalnoj izgradnji koje treba iskorijeniti su šovinistički stavovi koji odbijaju interakciju ili bilo kakvo miješanje sa drugim nacijama ili narodima koji su i dalje prisutni u političkim ali i drugim javnim nastupima. Ovakvi stavovi u kojima pripadnika druge nacije gledamo kao neprijateljski treba sa velikim oprezom detektirati te isključiti iz društvenog, kulturnog ali i političkog djelovanja. Kulturne razlike kao i svake druge ne smiju biti razlog mržnje i stvaranje novih manipulatorskih teza vodeći u novi sukob.

Prepreka u rekonstrukciji državnih institucija u kojima bi tri konstitutivna naroda predstavljaо jedan predsjednik, jedinstvena vlada i parlament jeste etnopolitička odbojnost za politiku koja bi kreirala takve prilike, u kojima se danas u ovim institucijama daje povjerenje u onoj mjeri koliko su one predstavljene interesima jednog od konstitutivnih naroda. Upravo sa konkurentnošću i sposobnošću političkih subjekata drugog strahuje etnopolitika, kojoj samostalnost, objektivnost i neutralan stav zajedničkih institucija predstavlja ogroman problem koji će jačati državu i njene institucije ali i slabiti pojedinačne etnopolitičke utjecaje. Vlaisavljević nam također navodi da za revoluciju nužno ne vežemo rušenje vlasti fizičkom prisilom nego stvaranjem i pisanjem ustava pomoću kojeg u demokratskom okruženju se daje onoliko ovlasti političkim vođama koliko neće moći zloupotrijebiti u beskonačnu vladavinu pojedinaca. Kao regulator gore navedenog koji bi trebao da funkcioniše u svakoj demokratsko uređenoj zemlji, a ne funkcioniše u potpunosti u našem bosanskohercegovačkom slučaju u kome se vidi u ovisnosti sudske vlasti o zakonodavnoj, pa se umjesto suda zasnovanog na zakonu koji će svima jednako biti predstavljen i zastupljen, zamijenio sud u ime naroda, što nas sprječava da sa vlasti smaknemo loše vođe i u potpunosti vjerujemo sudske vlasti u zaštiti svih ljudskih prava. Upravo u demokratsko uređenim zemljama voljom naroda biraju se predstavnici koji će vladati kroz tu volju, ali ni ti predstavnici nisu izuzeti od odgovornosti te je njihova kontrola stalna kako od strane sudske vlasti tako i od strane birača. Ono što se u bosanskohercegovačkom društvu zatiče jeste mišljenje da je jedini pravi orijentir provjere ispravnosti vladajućih političkih faktora jeste opozicija, koja u borbi za vlast

smatra se jedinim načinom kontrolnog mehanizma, a ne civilno društvo ili pravna država. (Ibid: 151-160)

Kulture dijaloga manjka i u odnosu prema mladima koji u potrazi za boljim zaposlenjem ali i društvenim prilikama u kome je sigurnost značajan faktor napuštaju zemlju te stvaraju novi trend odljeva stanovništva koji u većini slučajeva dolaze sa već usavršenim stručnim znanjem. U ovakvoj situaciji bosanskohercegovačko društvo i država trpi ogromne gubitke radno stručnog i sposobnog stanovništva koje se nije moglo uklopiti u naše etnički podijeljene sredine.

Zbog manjka informacija o odlasku bosanskohercegovačkog stanovništva u druge zemlje kao još jedan vid nebrige za naše društvo, poslužit će se informacijama studije Fondacije Heinrich Böll u kojoj se navodi da prema evidenciji o prebivalištu i boravištu u BiH samo u 2016. godini je njih 4034 trajno odjavilo boravak u našoj državi što predstavlja već završen čin pronalaska boljih prilika u drugim zemljama. (Mujić, Zaiović-Kurtović, 2017: 4)

Zbog toga što u BiH ne postoji zakon koji obavezuje odjavu prebivališta ovakvi podaci su samo igla u plastu sijena odlazaka stanovništva, gdje ova studija prema podacima nevladinih organizacija navodi da je samo u 2015. godini BiH napustilo preko 80 000 stanovnika. Anketa koju je Fondacija Heinrich Böll provela na 140 ispitanika u dobi od 18 do 35 godina, glavni razlog za odlazak navode posao sa 52,9%, dok 49,6% se izjašnjava da je pokušalo vlastitim primjerom aktivizma promijeniti situaciju na bolje u BiH. u izbornim procesima 78,6% se izjasnilo da redovno glasa dok ostatak svoje neredovno ili uopće ne izlaženje na biračko mjesto opravdava tim da ništa ne mogu promijeniti glasanjem ili da nemaju za koga glasati. Još jedan od glavnih problema koji ističe ova studija jeste da posao u struci raznih profila građana koji su učestvovali u anketama je mnogo teško pronaći u BiH pa su iz tog razloga prinuđeni raditi za mnogo manja primanja poslove van svoje struke, što u zemljama kao što su Austrija i Njemačka kao najzastupljenije u odlasku stanovništva mnogo lakše pronalaze posao u struci. (Mujić, Zaiović-Kurtović, 2017: 4-11)

Ovakvu situaciju popravljaju jedino nade za ulazak u EU te ispunjenje onih zahtjeva koji se očekuju od jedne članice zemalja EU, poboljšanjem svih aspekata života stanovništva od ekonomskih do pravničko-državničkih gdje će stanovnici uživati punu slobodu na demokratskim principima.

Za početak ovakvih ciljeva koje neko treba i uraditi umjesto razjedinjenog društva prema nacionalnim ciljevima određenih vjerskih, partijskih ili drugih zajednica, potrebno je civilno društvo koje će biti viđeno kao jedini oblik društva sa svojom autentičnom pluralnosti. U ovom smislu potrebna nam je čak i pobjeda onog civilnog društva koje je nacionalno neopredijeljeno, koje nije pod okovima elita u čemu upravo iste elite i vođe nacionalnih odreda strahuju da će se civilno društvo raznih nacionalnosti povezati te ih više neće moći kontrolirati strahovima. (Vlaisavljević, 2006: 298-299)

Status koji je naša zemlja dugo čeka konačno je dočekala, kandidatski status za članstvo koji je dobila u decembru 2022. godine, ali sa mnogo rada koji je još čeka. Zadataci koje je dobila još u maju 2019. godine u svrhu ispunjenja prvobitno zahtjevu a zatim i statusom kandidatkinje za članstvo u EU su upravo oni koji bi trebali popraviti političku, ekonomsku pa i demografsku sliku naše države i stanovništva. Nakon dobivenih zadataka i odgovora koje je naša država morala da ispuni, 2021. godine u maju je prezentirano mišljenje Evropske komisije o ispunjenju zadataka koje je BiH izvršila.

Svjesni da živimo u kompleksnoj državi koja teško postiže rezultate na političkom planu konsenzusom triju najbrojnijih naroda u BiH potrebno je mnogo rada i truda od običnog politikanstva pred medijskim kamerama, ali i dosta vremena da se naprave željeni rezultati koji će odgovarati svim stranama.

Presjek napretka u ispunjavanju prioriteta

Demokratija/Funkcionalnost

Prioritet		Ispunjeno
Demokratija/Funkcionalnost	1	Osigurati da se izbori provode u skladu sa evropskim standardima tako što će provesti relevantne preporuke OSCE-a/ODIHR-a i Venecijanske komisije, osigurati transparentnost finansiranja političkih stranaka i održati lokalne izbore u Mostaru.
	2	Osigurati vidljive rezultate kada je u pitanju funkcionisanje mehanizma koordinacije o pitanjima koja se odnose na EU na svim nivoima, uključujući i pripremu i usvajanje nacionalnog programa za usvajanje <i>acquis-a</i> .
	3	Osigurati pravilno funkcionisanje Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje.
	4	Temeljno unaprijediti institucionalni okvir, uključujući i na ustavnom nivou, kako bi se:
	a)	osigurala pravna sigurnost u smislu podjele nadležnosti između nivoa vlasti;
	b)	uvela klauzula o zamjeni kako bi se državi nakon pristupanja omogućilo privremeno ostvarivanje nadležnosti drugih nivoa vlasti radi sprečavanja i otklanjanja povreda prava EU;
	c)	garantovala nezavisnost pravosuđa, uključujući i njegovu samostalnu instituciju (VSTV);
	d)	reformisao Ustavni sud, uključujući i rješavanje pitanja međunarodnih sudija i osiguralo provođenje njegovih odluka;
	e)	garantovala pravna sigurnost, uključujući i putem uspostave pravosudnog tijela kojem bi bilo povjerenio da osigura dosljedno tumačenje prava u cijeloj Bosni i Hercegovini;
	f)	osigurala jednakost i nediskriminacija građana, posebno postupanje prema presudi Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Sejdici i Finci;
	g)	osiguralo da su svi organi uprave zaduženi za provedbu <i>acquis-a</i> zasnovani isključivo na profesionalizmu i da se ukloni pravo veta u procesu donošenja odluka, u skladu s <i>acquis-em</i> ;
5	Poduzeti konkretnе korake na unapređenju okruženja pogodnog za pomirenje kako bi se prevazišlo naslijeđe rata.	0

17

Kao što nam prikazane slike govore, na funkcionalnost demokratije u BiH urađen je jedan potpun zadatak više formalne prirode u vidu osiguranja pravilnog funkcioniranja Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje, te samo jedna trećina od zadatka namijenjenog izbornom procesu u BiH.

¹⁷ Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Demokratija/Funkcionalnost) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.

Vladavina prava

		Prioritet	Ispunjeno
Vladavina prava	6	Unaprijediti funkcionisanje pravosuđa kroz usvajanje novih zakona o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću i sudovima BiH u skladu sa evropskim standardima.	0
	7	Jačati prevenciju i borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala, uključujući i protiv pranja novca i terorizma, prvenstveno putem:	0
	a)	usvajanja i provođenja propisa o sukobu interesa i zaštiti uzbunjivača;	
	b)	osiguravanja djelotvornog funkcionisanja i koordinacije tijela za borbu protiv korupcije;	
	c)	usklađivanja zakonodavstva i jačanje kapaciteta za javne nabavke;	
	d)	osiguravanja efikasne saradnje između tijela za provođenje zakona i tužilaštava;	
	e)	demonstriranja napretka u ostvarivanju rezultata proaktivnih istraživačkih radova, potvrđenih optužnica, kaznenih progona i pravosnažnih osudujućih presuda u predmetima organiziranog kriminala i korupcije, uključujući i one na visokom nivou;	
	f)	depolitizacije i restrukturiranja javnih preduzeća i osiguravanja transparentnosti procesa privatizacije.	
	8	Osigurati efikasnu koordinaciju upravljanja granicama i kapacitetima za upravljanje migracijama na svim nivoima i osigurati funkciniranje sistema azila.	0

18

A podaci i slike nam kazuju više od bilo koje političke izjave o velikom planu i radu na integraciji BiH u zemlje članice EU, te jasno vidimo da je mizerno malo skoro ništa urađeno po tom planu. Upravo ovakvi zadatci trebali bi biti ispit povjerenja pred bosanskohercegovačkim stanovništvom u ispunjenju onih ciljeva za koje su politički akteri dobili poziciju odlučivanja voljom naroda.

Osnovna prava

		Prioritet	Ispunjeno
Osnovna prava	9	Jačati zaštitu prava svih građana, posebno osiguravanjem provedbe zakona o nediskriminaciji i o rođnoj ravnopravnosti.	0
	10	Osigurati pravo na život i zabranu mučenja, posebno (a) ukidanjem upućivanja na smrtnu kaznu u Ustavu Republike Srbije i (b) imenovanjem nacionalnog mehanizma za prevenciju mučenja i nečovječnog postupanja.	1/2
	11	Osigurati poticajno okruženje za civilno društvo, posebno poštovanje evropske standarde o slobodi udruživanja i slobodi okupljanja.	1/3
	12	Garantovati slobodu izražavanja i medija i zaštitu novinara, posebno putem (a) osiguranja odgovarajućeg sudskog procesuiranja predmeta prijetnji i upotrebe nasilja nad novinarima i medijskim radnicima, i (b) osiguravanja finansijske održivosti sistema javnih RTV servisa.	0
	13	Unaprijediti zaštitu i inkluziju ranjivih grupa, posebno osoba sa invaliditetom, djece, LGBTI osoba, pripadnika romske zajednice, pritvorenika, migranata i tražilaca azila, kao i raseljenih lica i izbjeglica u cilju zatvaranja Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma.	0

19

¹⁸ Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Vladavina prava) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.

Reforma javne uprave

Prioritet	Ispunjeno
Završiti neophodne korake u reformi javne uprave s ciljem unapređenja sveukupnog funkcionisanja javne uprave osiguravanjem profesionalne i depolitizirane državne službe i koordiniranim pristupom u kreiranju politika u cijeloj državi.	1/3

20

Tabela koja nam najviše prikazuje situaciju na bosanskohercegovačkoj političkoj i sudskoj sceni, sa vladavinom prava, osnovnih prava i reformi javne uprave gdje nije ispunjen niti jedan potpun cilj, u čemu se najviše ističe tabela vladavine prava koja se čini potpuno zaboravljena kao aspekt rješavanja problemskih pitanja kao što su borba sa korupcijom i organiziranim kriminalom, ali i zakonskoj organizaciji sudova.

VI. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kultura dijaloga u Bosni i Hercegovini je u velikoj krizi koju nam prikazuje mnoštvo primjera u ovom radu. Etnokratija koja je zavladala nakon krvavih sukoba 1992-1995., razara društvo kojem je isuviše dosta podjela na etničkoj ili bilo kojoj drugoj pripadnosti, ali u cilju očuvanja etnoteritorija i vlasti političke elite se služe vrlo jednostavnim receptima sijanja straha ondje gdje skoro ne postoji, u okolinama koje su podložne za bezuvjetno prihvatanje takvih situacija ne propitujući ih, strah od strane drugih koji prijeti našem opstanku i egzistenciji kao jednog od naroda u Bosni i Hercegovini. Upravo zbog manjka jačine civilnog društva koje zajedno sa pravnom državom odnosno sudstvom treba da reguliše ovakve nasrtaje na ustavni poredak ili nasrtaje na narodnu, vjersku ili bilo koju drugu pripadnost odnosno mržnju prema drugom, bi

¹⁹ Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Osnovna prava) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.

²⁰ Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Reforma javne uprave) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.

trebalo ojačati kroz državne institucije, što bi samim tim proizvelo mnogo trezvenije i realnije nastupe političkih elita kojima birači daju svoju volju u odlučivanju. Biranje političkih aktera na bosanskohercegovačkoj sceni je također u velikoj bojazni od realnosti i ispravnosti prave volje naroda, koja je poduprta korupcijom u ogromnom administrativnom aparatu Bosne i Hercegovine, kojeg zaposjedaju upravo najbrojniji članovi iz samoprovanih predstavnika naroda političkih partija tri konstitutivna naroda, ostavljajući tako malo prostora za regulaciju bosanskohercegovačke političke scene. Multikulturalnost u Bosni i Hercegovini iako postojana kao činjenično stanje sa više etničkih skupina i kultura, u potpunosti nije zaživjela zbog politike međusobnog isključivanja gdje svaka od ovih politika želi predstaviti sebe kao jedinu pravu opciju na štetu drugih skupina. Kulturna homogenost koja se provodi na pojedinim dijelovima teritorija naše države isključuje upravo tu multikulturalnost u pravom smislu kada je jedna etnička skupina superiornija u odnosu na druge na tom dijelu teritorija. Ovakve nepogodne situacije napretku društva mnogo stanovništva nije više spremno tolerirati, ali umjesto promjene na bosanskohercegovačkoj političkoj i kulturnoj sceni većina se ipak odlučuje za napuštanje Bosne i Hercegovine i pronalazak boljih životnih okolnosti u inostranstvu, koje velikodušno prihvata stručnjake kako iz medicinske, farmaceutske, ekonomске tako iz svih ostalih oblasti sa vrlo malo preduvjeta od kojih je poznавanje stranog jezika jedan od najbitnijih. Demokratija u Bosni i Hercegovini je donijela i jedan vid straha etničkim skupinama od značajnog pada utjecaja tradicije takvog društva. Interpretacija koja se stavlja pred bosanskohercegovačko stanovništvo jeste takva da se besprijekorno i bezuvjetno moraju poštovati odluke određenih političkih aktera i njihovih stranaka te slijediti njihov primjer jer u protivnom narodu kojeg oni predstavljaju prijeti gubitak tradicionalnog identiteta pa i naroda kao takvog u Bosni i Hercegovini. Kao jedini način demokratskog odlučivanja nametnut je i stav dogovora triju etničkih grupa koje od završetka krvavih sukoba predstavljaju uglavnom iste političke partije sa paranoičnim i suicidalnim planovima. Upravo ovakvi stavovi na političkoj sceni uzrokovali su odbojnost građana prema politici ali i učestvovanju za boljitet Bosne i Hercegovine, što političke elite zasnovane na etničkoj podjeli bosanskohercegovačkog stanovništva ostavlja dugoročno na vlasti. Nedostatak civilnog društva kao korektiva sa pravnom državom omogućuje ovakvim elitama da bez sankcija i straha raspršuju etničku mržnju i strah, dok državni administrativni aparati trpe njihove stranačke prohtjeve. Kao nada u bolje sutra Bosna i Hercegovina sa svojim građanima ima u prilici pristupanju euroatlantskim integracijama, ispunjenju 14 prioritetnih ciljeva koji jačaju

državnu strukturu, oslobađaju administrativne aparate od koruptivnih struktura, te jačanju civilnog društva sa izgradnjom pravne države u kojoj će svi stanovnici osjećati bezbjednost ali i ekonomski prosperitet. Nada u bolju budućnost neće se sama ispuniti i izgraditi te je zbog toga potrebna velika volja u postizanju zajedničkih ciljeva konsenzusom naroda, detektirajući i izolirajući adekvatnim sankcijama one pojedince i ideje koje ruše suverenitet, teritorijalni integritet, cjelovitost i prosperitet države Bosne i Hercegovine.

VII. LITERATURA:

Knjige:

1. Bakić, Sarina (2021), *Kontroverze recepcije kulture*, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka, Skenderija 72, Sarajevo
2. Ćurak, Nerzuk (2006), *Obnova bosanskih utopija/politologija, politička filozofija i sociologija dejtonske države i društva/*, Synopsis, Sarajevo-Zagreb
3. Haverić, Tarik (2006), *Ethnos i demokratija, slučaj Bosne i Hercegovine*, Rabic, Sarajevo
4. Haverić, Tarik (2016), *Kritika bosanskog uma, ogled o jednom historijski fiksiranom mentalitetu*, ECLD, Sarajevo
5. Kazaz, Enver (2008), *Neprijatelj ili susjed u kući (Interliterarna bosanskohercegovačka zajednica na prelazu milenija)*, Rabic, Sarajevo
6. Lovrenović, Ivan (2010), *Bosna i Hercegovina, budućnost nezavršenog rata*, Novi Liber, Zagreb
7. Puhalo, Srđan (2022), *Kako mladi u BiH opažaju protekli rat*, Pro Educa, Banja Luka
8. Sen, Amartya (2001), *Identitet i nasilje*, Poslovni dnevnik Masmedia, Zagreb
9. Vlaisavljević, Ugo (2006), *Etnopolitika i građanstvo*, Udruga građana "Dijalog", Mostar
10. Vlaisavljević, Ugo (2007), *Pripitomljavanje nacionalizma*, Biblioteka razmeđa, Sarajevo

11. Vlaisavljević, Ugo (2009), *Metamorfoze etnopolitike*, Otkrovenje, Beograd
12. Živanović, Miodrag, Radosavljević, Rajna, *Voštane figure jezika populizma*, Grafid, Banja Luka

Naučni radovi i članci:

1. Hasić, Duljko (2000), „Analiza ograničenja poslovanja u Bosni i Hercegovini“, Ekonomski pregled, Vol.52 No.(5-6) str. 667-691
2. Heinrich Böll Stiftung- Mujić,M. i Zaimović Kurtović,L., (2017), „Masovni odlazak mladih iz BiH: Potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti“, Centar za izborne studije, Sarajevo
3. Kapidžić, Damir (2014), „Multietnička demokracija i mjerjenje etniciteta“, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, Vol.3, No.1-2, str. 25-51.
4. Lončarić-Jelačić, Nevenka (2011), „Bijela knjiga o međukulturnom dijalogu »Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu«“, Agencija za odgoj i obrazovanje Donje Svetice 38, 10000 Zagreb
5. McGonagle,T.,Zankova,B.,Lange,Y. (2009), „Živjeti zajedno“, Generalni direktorat za ljudska prava i pravne poslove Vijeća Evrope, F-67075 Strasbourg Cedex, str.1-66.
6. Mujagić, Nermina (2012), „Kultura nacionalnih/etničkih previranja u BiH-Od kulturnog pluraliteta do konstitucionalnog multikulturalizma“, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, str.233-243.

Internet izvori:

1. Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Bosni i Hercegovini:
<https://ba.usembassy.gov/bs/sjedinjene-drzave-uvijek-ce-reagirati-na-negiranja-genocida/>, datum pristupa: 08.07.23.
2. Al Jazeera: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/7/5/vijece-ministara-bih-odbilo-proglasiti-11-juli-danom-zalosti>, datum pristupa: 07.07.23.
3. Centar za kulturu dijaloga: <https://ccd.hr/kultura-dijaloga/>, datum pristupa: 11.07.22.
4. Delegacija Europske unije u Bosni i Hercegovini: https://europa.ba/?page_id=484, datum pristupa: 10.06.23

5. Hrvatska enciklopedija: <https://www.enciklopedija.hr/>, datum pristupa: 10.07.2022
6. Informativna katolička agencija: <https://ika.hkm.hr/crkva-u-svijetu/baltimore-nadbiskup-ozaloscen-izjavama-americkoga-predsjednika/>, datum pristupa: 09.09.23.
7. Indeks.hr: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-ratni-zlocinac-dario-kordic-sve-bih-ponovio-svaka-sekunda-je-vrijedila/2470404.aspx>, datum pristupa 09.07.23.
8. Kordić & Čerkez, Lašva valley“ IT-95-14/2, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-95-14%2F2#eng>, datum pristupa 08.07.23
9. Radio Slobodna Evropa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-negiranje-genocida-srebrenica-sloboda-govora-bosna-i-hercegovina/32299270.html>, datum pristupa 08.07.23.
10. Office of the High Representative: <https://www.ohr.int/visoki-predstavnik-valentin-inzko-uevo-je-danas-dopunu-kaznenoga-zakona-bih/>, datum pristupa: 08.07.23.
11. Faktor.ba: <https://www.faktor.ba/vijest/nema-demokratije-bez-kulture-dijaloga-vrijeme-u-kojem-uvreda-postaje-stilska-figura-185699>, datum pristupa: 11.07.22

Prilози:

1. Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Demokratija/Funkcionalnost) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.
2. Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Vladavina prava) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.
3. Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Osnovna prava) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.

4. Proces integracije BiH u EU: 14 prioriteta iz mišljenja Europske komisije (Reforma javne uprave) https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2021/05/Analiza_14-prioriteta.pdf, datum pristupa: 09.07.23.

Naziv odsjeka i/ili katedre: POLITOLOGIJA-MEĐUNARODNI ODNOŠI I DIPLOMATIJA
Predmet: KULTURNA DIPLOMATIJA

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Almin Okanović
Naslov rada: Kultura dijaloga u BiH: Politički kontekst uvažavanja različitosti i dijaloga kompromisa
Vrsta rada: Završni magistarski rad
Broj stranica: 72

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cijelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

18.09.2023, Sarajevo

Potpis

Almin Okanović